

Sahabenin Tefsirde İsrailiyata Bakışı*

Nihat Uzun**

Öz

Genellikle kabul edilen görüşe göre İsrailiyatın tefsire girişi sahabe dönemindeki faaliyetlere kadar uzanmaktadır. Sahabilerin Ehl-i Kitap'tan aldıkları bazı bilgileri tefsirin kaynağı olarak kullanmış oldukları bilinen bir husustur. Kur'ân'da detaylarıyla anlatılmayan bazı konular (mesela kıssalar ve bazı meseller gibi) sahabenin ilgisini çeken ve ayrıntılarını öğrenmek veya boşlukları doldurmak, eksiklikleri tamamlamak arzusunda olduğu konular olabiliyordu. Bu durumda başlıca yardım kaynaklarını Ehl-i Kitap'tan olup da Müslümanlığı seçen bazı kimseler oluşturuyorlardı. Sahabilerin Ehl-i Kitap'ın bilgisine başvurdukları konularda onlardan aldıkları bilgileri belli bir süzgeçten geçirip geçirmediikleri, o bilgileri belli kriterlere tabi tutup tutmadıkları hususları tartışmalıdır. Ayrıca onların İsrailiyat karşısındaki tutumlarında Hz. Peygamber'in bazı tercih ve kararları da etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *İsrailiyat, Sahabe, Tefsir, Hz. Peygamber*

The Companions' Outlook on Israiliyat in Commentary of The Qur'an

Abstract

According to the generally accepted view, the entrance of Israiliyat to the commentary of The Qur'an dates back to the era of The Companions' activities. It is well-known that The Companions received some information from The People of Book and used it as a source on the commentary. Some of the issues are not discussed in detail in The Qur'an (such as some stories and parables) attracted The Companions' attention and they wanted to learn their details and fill in the blanks. In this case their main sources of help were some people from The People of Book who converted to Islam. It is controversial if The Companions evaluated their information they took from The People of Book under some certain criteria or not. In addition, some of The Prophet's choices and decisions were effective in their attitude towards Israiliyat.

Key Words: *Israiliyat, The Companions, Commentary, The Prophet Muhammad.*

Atıf: Nihat Uzun, "Sahabenin İsrailiyata Bakışı", *KTÜİFD*, c. 2, sy. 1, Bahar/2015, s. 7 - 39.

* Bu makalenin aslı, 22-23 Mayıs 2015 tarihinde Sivas'ta düzenlenen "Kur'ân ve Sahabe Sempozyumu"nda [12. Tefsir Akademisyenleri Buluşması] tebliğ olarak sunulmuş olup bazı değişiklikler ve tashihlerle burada yayımlanmaktadır.

** Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, nirunx@hotmail.com

Giriş

İsrâiliyât, Hz. Ya'küb'un ikinci adı veya lakabı olan "İsrâîl" kelimesiyle nisbet ismi oluşturan "İsrâiliyye"nin çoğuludur. Büyük oranda Yahudi, kısmen de Hıristiyan kaynaklarından nakledilen "efsane, kıssa, olay veya bilgi" anlamında kullanılır. Hz. Yakub'un soyundan gelen Yahudiler İsrailoğulları diye anılmıştır. Mecusilik, Sabiilik gibi eski din ve kültürlerden de İslâm kaynaklarına aktarılan bilgilerin genellikle İsrailiyat diye anılması muhtemelen Yahudilerin daha eski bir dinin mensubu olmaları, o dönemde Arap yarımadasında Araplar tarafından daha çok bilinmeleri ve çoğunluğu teşkil etmeleri gibi sebepler dolayısıyladır.¹ İslâm kaynaklarında İsrailiyat'la benzer anlamda kullanılan başka ifadeler de yer almaktadır. Bilhassa fıkıh ilminde dinî bir delil olarak kabul edilen "şer'u men kablenâ", mutlak hakikat anlamında bütün dinlerde rastlanan "hikmet" veya "ulûmü'l-evâil" tabirleri bunlardan bazılarıdır.² Ayrıca ilk üç asırda kaynaklarda bu bağlamda kullanılan "el-Kütüb" kelimesinin, daha sonraları "İsrailiyat" kelimesinin ifade ettiği manayı taşıdığı belirtilmektedir.³

Genel itibariyle bu şekilde tanımlanan İsrailiyat, tarihin bir döneminden itibaren Müslümanların dillerine ve ardından kaleme aldıkları eserlerin içine yerleşmiş ve nesilden nesile nakledilir olmuştur. Fakat şunu belirtmek gerekir ki İsrailiyat'ın İslâm'a tam olarak nereden intikal ettiği, İsrailî rivayetlerin özellikle Yahudilik ve İslâm arasındaki dini ve kültürel ilişki hakkında ne tür bilgiler verebileceği, bunların İslâm kültürüne nasıl sokulup hangi amaçla kullanıldığı ve modern zamanlarda, elimizde bulunan İsrailî bilgi ve haberlerle dolu -bilhassa- tefsir eserleri karşısında nasıl bir tavır takınılması gerektiği gibi sorulara verilen cevaplar herkesi tatmin edecek yeterlilikte değildir. Bu durum da İsrailiyat problemini sanıldığından daha karmaşık bir hale getirmektedir.⁴ Nitekim özel-

1 Zehebî, Muhammed Hüseyin, *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîr ve'l-Hadîs*, (Kâhire: Mektebetü Vehbe, 1986), s. 13; Na'nâ'a, Remzî, *el-İsrâiliyyât ve Eseruha fî Kütübi't-Tefsîr*, (Dimaşk: Dâru'l-Kalem-Beyrut: Dâru'l-Beydâ, 1390/1970), s. 71-73; Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed b. Süveylim, *el-İsrâiliyyât ve'l-Mevdû'ât fî Kütübi't-Tefsîr*, (Kâhire: Mektebetü's-Sünne, 1987), s. 12-14; Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrailiyât*, (Ankara: DİB Yayınları, 1979), s. 6-7; İbrahim Hatiboğlu, "İsrâiliyât", *DİA*, (İstanbul: 2001), XXIII, 195.

2 Hatiboğlu, "İsrailiyat", XXIII, 195.

3 Ali Kuzudişli, "el-Kütüb'ten 'İsrailiyat'a Bir Kavramın Tarih İçindeki Yolculuğu", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, C. XVI, sy. 1, s. 136.

4 Özcan Hıdır, *Yahudi Kültürü ve Hadisler*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2010), s. 25.

likle modern dönemde yapılan çalışmalarda İsrailiyat'ın tanımı, münafıklar, zındıklar ve genel olarak İslam-Allah-Peygamber düşmanları diye anılan farklı çevrelerin İslam'ı bozmak ve Müslümanlar arasında fitne çıkarmak maksadıyla tefsir eserlerine soktukları iddia edilen hurafe, hayal ve abartmaları da kapsayacak şekilde genişletilmiş ve bu rivâyetlere karşı ilk dönemlerde rastlanmayan hasmane bir tavır takınılmıştır.⁵ Şüphesiz bu durumunun önde gelen sebeplerinden birisi, Müslümanların son asırlardaki kötü gidişatının önemli bir müsebbibi olarak geçmişten tevarüs ettikleri ve kitaplarında yer verdikleri hurafe türünden bilgilerin görülmesi ve bunlarla ciddi bir şekilde mücadele edildikten sonra ancak Müslümanların düzlüğe çıkacağına inanılmasıdır.⁶ Oysa bilinen bir gerçektir ki Müslümanlar geçmiş zamanlarda, ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda çok iyi durumdayken de kitapları vasıtasıyla İsrailî haberleri nakletmeye devam ediyorlardı ve bu bir sorun teşkil etmiyordu. Bu durumda, yapılan şey, sadece Müslümanların kötü halde bulunmalarının sebebinin yanlış teşhis edilmesi anlamına gelmektedir.

Genellikle kabul edildiği üzere İsrailiyat'ın İslam kültürüne -ve dolayısıyla tefsire- girişi sahabe dönemiyle başlamıştır. Esasında bu ek-sik bir değerlendirmedir ve aşağıda daha geniş bir şekilde ele alınacaktır. Fakat öncesinde sahabenin İsrailî haberleri elde etme yollarıyla ilgili olarak şu maddeleri saymak mümkündür: a) Arap Yarımadası'nda İslam gelmeden önce de Yahudi gruplar vardı. Bunlar "Beytü'l-Midrâs" denilen okulları, yanlarındaki kitapları, onlara yaptıkları şerhler ve geçmişten tevarüs ettikleri çeşitli bilgi ve haberler vasıtasıyla Araplar üzerinde kültürel bir etkiye sahiplerdi. b) Araplar ticaret sebebiyle Arap Yarımadası dışına seyahatler düzenliyorlar ve buralarda uzun vakitler geçiriyorlardı. Bu dönemlerde farklı din ve kültürden insanlarla tanışıyorlar ve onlardan haber/bilgi elde ediyorlardı. c) İslam gelip Müslümanlar Medine'ye hicret ettiklerinde oradaki yerleşik Yahudilerle temas kurdular. Müslümanlar Yahudilerle gerek tebliğ, gerek tartışma gerekse bunun dışındaki vesilelerle irtibata geçiyorlar ve onlardan birçok şey duyuyorlardı. c) Ehl-i Kitab'a mensup Abdullah b. Selâm, Temîm ed-Dârî, Selmân-ı Fârisî, Vehb b. Münebbih ve Ka'bu'l-Ahbâr gibi kimseler eski din ve kültürlerinden getirdikleri kimi bilgi ve haberleri Müslümanlarla paylaşıyorlardı. d)

5 Bkz. Zehebî, age., s. 13-15; Na'nâ'a, age., s. 74.

6 Mustafa Öztürk, *Tefsirin Halleri*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), s. 167-169; Hatiboğlu, "İsrailiyat", XXIII, 197.

Müslümanların bizzat kendileri de eskilere ait kitapları okuyor ve onlardan haber ve bilgi elde ediyorlardı. Bunun en güzel örneği Yermük'te eski dinlere ait "iki deve yükü"⁷ kitap bulan ve zaman zaman bunları okuyup insanlara aktaran Abdullah b. Amr b. Âs'tır.⁸

Tefsir hususundaki sahabeden gelen İsraili bilgi ve rivâyetlerin konusu, daha ziyade Kur'ân'da zikri geçen kavimler, onların yaşadıkları belgeler, peygamberler ve ümmetleri, peygamberlere düşmanlık yapan şahıslar, birçok yönüyle İsrailoğulları, melek-cin-şeytan gibi gaybî varlıklar ve bazı olağanüstü durumlar, yaratılış ve Âdem kıssası gibi konuları ihtiva etmektedir.⁹ Bu konularla ilgili İsrailî rivâyet aktaran sahabiler arasında -rivâyeti en çoktan en aza doğru olmak üzere- şu isimler zikredilmektedir: Abdullah b. Abbâs, Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. 'Amr, Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Hureyre, Abdullah b. Selâm, Selmân-ı Fârisî, Enes b. Mâlik, Ömer b. el-Hattâb, Abdullah b. Ömer, Câbir b. Abdullah, Hz. Âişe, Übeyy b. Ka'b, Semure b. Cündeb, Ammâr b. Yâsir, Muâviye b. Ebû Süfyân, Ebu'd-Derdâ, Hz. Ebû Bekir, Ebû Saîd el-Hudrî, Huzeyfe b. el-Yemân, Sa'd b. Mes'ûd, Abbâs b. Abdulmuttalib ve bazı sahabiler.¹⁰

I. Sahabenin İsrailiyatı Kullanma Biçimi

Vahyin nüzul ortamına şahitlik ettikleri, Kur'ân öncelikle kendilerine indiği, Kur'ân ile aynı dili konuştukları ve Hz. Peygamber'in talebesi oldukları¹¹ için tefsir konusunda müstesna bir yere sahip olan sahabilerden bazıları, Kur'ân âyetlerini yorumlarken, Rasulullah'tan kesin bir açıklama gelmediği ve bir şekilde ihtiyaç hissettikleri noktalarda başta Yahudiler olmak üzere başka din ve kültürlerle mensup insanların bilgilerine müracaat etmişler ve elde ettikleri bilgileri, izah ettikleri âyetler bağlamında

7 Arapça "zâmiletân". Bkz. İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kuraşî, *el-Biddâye ve'n-Nihâye*, Thk: Ali Şîrî, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1408/1988), II, 127.

8 Nûr bn. Muhammed Bâsamed, *Mevkîfu's-Sahâbe min Rivâyeti'l-İsrâiliyyât fi't-Tefsîr: Dirâse ve Tahlîl*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1428/2007), s. 1175-1189; Hıdır, *age.*, s. 53-54.

9 Nûr bn. Muhammed Bâsamed, *age.*, s. 31.

10 Hıdır, *age.*, s. 256-352; Nûr bn. Muhammed Bâsamed, *age.*, s. 1132.

11 Bkz. Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, Thk: Dr. Mecdî Bâselûm, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005), I, 349; İbn Teymiyye, Takiyyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdü'l-Halîm, *Mukaddime fi Usûli't-Tefsîr*, (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1490/1980), s. 40.

zikredip sonraki nesillere aktarmışlardır. Onlar aldıkları bu bilgileri öncelikle şifahi olarak etraflarındaki insanlarla paylaştılar. Zaman geçtikçe bu aktarımlar insanlar arasında dolaşmaya başladı ve netice itibariyle tedvin edilen eserlerin içerisine yerleşti. Böylece Tevrat ve İncil'den veya onların şerhlerinden aktarılan şeyler yavaş yavaş Müslümanlar arasında yayıldı.¹²

Sahabenin fazlasıyla içli-dışlı olduğu İsrailî haberleri kullanma biçimleriyle ilgili olarak, özellikle modern zamanlarda konuyla ilgili çalışma yapanların ortak olarak dile getirdiği hususlardan birisi şudur: Sahabe, akıllarına gelen her konuyu mühtedilere sormamış, her cevabı da olduğu gibi kabul etmemiştir. Kur'ân ve Sünnet'in ışığında bu bilgileri tenkide tabi tutmuşlar ve öylece nakletmişlerdir.¹³ Genel kabul gören bu görüşü destekleyen rivâyetlere örnek olarak şunlar zikredilmektedir:

İbn Abbas'a bir adam gelerek "Ey İbn Abbas! Güneş ve Ay hakkında Ka'bu'l-Ahbar'dan acayip bir söz işittim" demiştir. Bunun üzerine İbn Abbas oturduğu yerden doğrularak işittiğinin ne olduğunu sorduğunda adam, "o, Güneş ve Ay'ın kıyamet günü kısırlaştırılmış iki öküz şeklinde getirilip cehenneme atılacağını iddia ediyor" demiştir. Bu söz üzerine İbn Abbas çok kızıp üç kere "Ka'b yalan söylemiş!" demiş ve Ka'b'ın bu rivâyeti hakkında da "bilakis bu, Ka'b'ın İslam'a dâhil etmek istediği bir Yahudi rivâyetidir. Zira Allah, kendi taatindeki varlıklara azab etmeyecek kadar yücedir" ifadesini kullanmıştır. Râvinin bildirdiğine göre İbn Abbas, "sen Yüce Allah'ın şu âyetini işitmedin mi?" dedikten sonra şu ayeti okudu: "O, kendi yörüngelerinde düzenli olarak seyreden (dâibeyn) Güneş ve Ay'ı istifadenize sundu." (14/İbrahim 34). Ayette anılan de'b, burada Allah'a itaat etmek demektir. O halde Allah kendisine itaat eden iki kulunu niçin cezaya çarptırsın! Ayrıca Allah, kendisine itaat edip seyir ve harekette bulduklarından dolayı onları övüyor. Allah bu Yahudi âliminin canını alsın, ilmini yerin dibine batırsın! Allah'a karşı ne kadar da cesur davranıyor! Allah'ın emirlerine boyun eğip, itaat eden bu iki kuluna karşı ne kadar büyük iftiralarda bulunuyor!" Ardından İbn Abbas şaşkınlık içinde birkaç kere *istircâ* yaptı.¹⁴

12 Aydemir, *age.*, s. 52.

13 Zehebî, *age.*, s. 56; Na'nâ'a, *age.*, s. 122; Aydemir, *age.*, s. 52.

14 Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu't-Taberî*, (Beyrut: Dâru't-Türâs, 1387/1967), I, 65. Rivâyetin baş tarafı İbn Abbas'ın Ka'b'a muhalefetini anlatsa da devamı ilginçtir. Çünkü rivâyetin devamında İbn Abbas, Rasulullah'tan işittiği ve Güneş ve Ay'ın yaratılış ve akıbetlerini anlatan bir hadisi nakletmektedir. Bu hadiste Rasu-

Başka bir rivâyet de Ebû Hureyre'den aktarılır. Bu rivâyete göre Ebû Hureyre Cuma günü bütün duaların kabul olunacağı vakit hususunda Ka'bu'l-Ahbâr'ın verdiği bilgiye itiraz edip, sonra da haklılığını Abdullah b. Selâm'dan aldığı bilgiyle test etmiştir.¹⁵

Bir başka rivâyette İbn Abbâs'ın, "Hızır'ın arkadaşı olan Musa, İsrailoğulları peygamberi olan Musa değildir" diyen Nevf el-Bikâlî için, "Allah'ın düşmanı yalan söylemiş" dediği zikredilir.¹⁶

Kaynaklarda sahabenin kendilerine ulaşan İsrailî haberlere itiraz edip onları tashih ettiklerine dair rivâyetler neredeyse bunlarla sınırlıdır.¹⁷ Bu sınırlı rivâyetleri, elimize ulaşan çok sayıdaki İsrailî rivâyetlerle ve bunları naklettiği kaynaklarda belirtilen birçok sahabe ile mukayese ettiğimizde, sahabenin İsrailî haberler ve rivâyetler konusunda her zaman seçici davrandıklarını söylemek için esasen elimizde yeterli delil olmadığını görürüz. Dolayısıyla bu görüşü savunanlar aslında vakiadan ziyade bir temenniye dile getiriyorlar gibi görünmektedir. Ashab bazı hususlarda İsrailî rivâyet ve haberleri yanlış bularak tenkit etmiş olabilirler ama kaynaklarda yer alan onlarca haber bizzat onlar kanalıyla sonraki nesillere aktarılmış ve daha sonra da kitaplara geçmiştir. Durum böyle olmasına

Allah'ın başlangıçta Arş'ın nurundan iki güneş yarattığını, daha sonra Cebrail'i gönderip bu güneşlerden birisinin ışığını söndürmesini istediğini, Cebrail'in de o güneşin üzerinden kanadını üç kere geçirip onun ışığını giderdiğini ve böylece Ay'ın ortaya çıktığını; bu durumun İsrâ 12. âyette anlatıldığını ve Ay'ın üzerinde görülen siyahlıkların işte bu gidermenin izi olduğunu söyler. Yine Rasulullah Allah'ın hem Güneş hem de Ay için Arş'ın nurunun aydınlığından birer araba yarattığını, bu arabalardan her birinin 360 kulpu olduğunu, bunları birer meleğin tuttuğunu ve Güneş ve Ay'ı doğup batacakları yere götürdüklerini söyler. Daha başka ilginç bilgilerin de verildiği rivâyette Rasulullah anlattıklarını uygun düşen âyetlerle desteklemektedir. Buraya tamamını alamadığımız bu rivâyet eğer doğru ise İbn Abbas bir yandan Ka'b'ı yalancılıkla ve İslam'ı bozmakla suçlarken bir yandan da başka türlü, fakat Kur'an'daki bazı âyetlere de uygun düşecek tarzda İsrailî bilgileri aktarmaktadır.

- 15 Nesâî, "Cum'a", Hadis no: 1430. Bu rivâyetin baş taraflarında Ebû Hureyre şöyle demektedir: "Tûr'a gitmiştim. Ka'b da oradaydı, orada onunla bir gün kaldık. Ben orada ona Rasûlullah'ın (sav) hadislerinden anlatıyordum, o da bana Tevrat'tan bahsediyordu." Bu ifadeler Ebû Hureyre'nin İsrailiyat'a yakınlığını anlatması bakımından önemlidir.
- 16 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Thk: Sâmi b. Muhammed Selâme, (Beyrut: Dâru Tayyibe li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1420/1999), V, 175.
- 17 Nitekim Abdullah Aydemir de bu konuyu anlattığı yerde, "fakat şu da bir gerçektir ki bunu yapanların [yani İsrailî haberleri tenkit süzgecinden geçirenlerin] sayısı oldukça azdır" demek suretiyle bu hususa işaret eder. Aydemir, *age.*, s. 52.

rağmen sadece bir iki rivâyeti temel alarak sahabilerin İsrailî rivâyetler konusunda her zaman titiz davrandıklarını söylemek, İsrailî rivâyet ve haberlerin bu denli yayılmasına başka sorumlular arayıp sahabeyi bu işten uzak tutma gayesinden kaynaklanıyor gibi görünmektedir. Sahabeye karşı böyle bir tavır takınılmasının temelinde de hiç şüphesiz onların “udûl”, İsrailî rivâyet ve haberlerin ise tamamen İslam’ı bozmaya yönelik çabalarının semeresi olarak kabul edilmesi yatmaktadır.¹⁸

Bizler biliyoruz ki, özellikle İsrailî haberlerle ilgilenme hususunda adı geçen kimi sahabilerden bazı konularda nakledilen rivâyetler gayet ilginçtir ve onların tenkidine uğramamıştır. Mesela Kalem sûresinin ilk âyetiyle ilgili olarak İbn Abbas’tan şöyle bir rivâyet aktarılır: “Yüce Allah’ın ilk yarattığı şey kalemdir. O yaratılınca bütün olacaklar oldu. Sonra buhar yükseltildi, ondan gökler yaratıldı. Sonra “nûn” (balık) yaratıldı. Yer o nûn’un sırtına döşendi, sonra arz hareket etti, derken iyice çalkalandı, bunun üzerine dağlarla sabitleştirildi. Onun için dağlar yere karşı böbürlenirler. İbn Abbas böyle demiş ve “nûn ve'l-kalem” ayetlerini okumuştur.”¹⁹

41/Secde 9-12 ve 7/A’raf 54. âyetlerde geçen göklerin ve yerin yaratılışıyla ilgili olarak Ebû Hureyre’den rivâyet edildiğine göre Allah toprağı cumartesi günü, dağları Pazar günü, ağaçları Pazartesi günü, mekruhu Salı günü, nuru da Çarşamba günü yaratmıştır. Perşembe günü hayvanları yaratmış, en son olarak da Cuma günü ikindiden sonra Âdem’i yaratmıştır.²⁰

25/Furkân 25. âyetiyle ilgili olarak Abdullah b. Amr’dan şöyle bir rivâyet gelmiştir: “Allah, kendisiyle yaratılmışlar arasında yetmiş bin perde olduğu halde zamanı gelince Mahşer yerine iner. Nur, zulmet ve su bu perdelerdendir. Cenab-ı Hakk’ın inmesi anında su öyle bir ses çıkarır ki, bunun tesiriyle kalpler yerinden oynar.”²¹

Bu tür rivâyetlere yine sahabilerden nakledilen, ölüm meleği ile

18 Öztürk, *age.*, s. 229.

19 Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi’u'l-Beyân fi Te’vîli'l-Kur’ân*, Thk: Ahmed Muhammed Şâkir, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1420/2000), XXIII, 521.

20 Müslim, “Sıfatü'l-Kiyâme”, Hadis no: 2789.

21 Taberî, *Câmi’u'l-Beyân*, XIX, 260.

Hız. Musa arasında geçen olayın anlatıldığı rivâyeti,²² redd-i Şems hadisini,²³ Hârût ve Mârût'un kimliği ve yaptığı iŐler,²⁴ yeryüzünde Âdem'den önce bulunduğu bildirilen varlıklarla ilgili rivâyetler,²⁵ Hz. Musa ve Karun arasında cereyan eden hadiselerle ilgili rivâyetler,²⁶ Allah'ın ilk "beŐer"i yarattıktan sonra meleklere yönelttiği "secde edin" emrine onların muhalefet etmeleriyle ilgili rivâyetler,²⁷ Havvâ'nın doğurduğu ocuğa, Şeytan'ın tavsiyesine uyararak Abdül-Hâris ismini vermesiyle ilgili rivâyet,²⁸ Hz. Süleyman'ın sınanmasıyla ilgili olarak onun yüzüğü etrafında yaşanan ilginç olaylar²⁹ ve buna benzer birçok rivâyeti de örnek olarak verebiliriz.

Bu rivâyetlerde anlatılanlara bakıldığı zaman yukarıda zikri geçen, ashaba ait tenkit zihniyetinin neredeyse hiç iŐletilmediđine Şahit olmaktadır. Mesela Şeytan'ın Hz. Süleyman'ın karısını aldatıp yüzüğünü ele geçirdiği, kendisini Süleyman olarak tanıtıp halkı kandırdığı, hatta Hz. Süleyman'ın eŐlerini de kandırıp onlarla iliŐkiye girdiğinin anlatıldığı rivâyet de İbn Abbas'a dayandırılmaktadır. Asıl ilginç olan ise bu haberin isnadının rivâyet kriterlerine göre sağlam görünmesidir. Nitekim İbn KesİR de bu durumu nazarlara vererek, "eğer bu rivâyet gerçekten sahihse İbn Abbâs bunu ancak Ehl-i Kitap'tan almıŐtır" açıklamasını yapmıŐtır.³⁰ Belki bütün bu rivâyetlerde anlatılanları sahabilerin "benimsediğini" ve "içselleŐtirdiđini" söylemek mümkün değildir. Ama görünen o ki onlar bu haberleri benimsemeseler bile alıp nakletmekte bir sakınca görmemiŐlerdir.

Anlatıldığına göre özellikle Medine'deki Yahudiler zaman zaman ashaba ilginç Şeyler anlatmakta, onlar da bu haberleri dinlerken çok hoŐlarına gittiğini gösteren bazı sesler ıkarmaktaydılar.³¹ Yahudilerin sahip

22 Buhârî, "Cenâiz", Hadis no: 1339.

23 İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Thk: Őuayb el-Arnaüd vd., (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), XIV, 65.

24 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, II, 427.

25 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 455-462.

26 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XVI, 629-30.

27 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XVII, 101.

28 Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", Hadis no: 3077.

29 İbn KesİR, *Tefsîr*, VII, 69.

30 İbn KesİR tam olarak Şöyle Őöyler: "إسناده إلى ابن عباس قوي ولكن الظاهر أنه إنما تلقاه ابن عباس -إن صح- عنده- من أهل الكتاب" İbn KesİR, *Tefsîr*, VII, 69.

31 Abdürrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi', *el-Musannef*, Thk: Habîburrahmân el-A'zamî, (Hindistan: el-Meclisü'l-İlmî, 1403/1983), VI, 111.

olduğu bu bilgiler ahabın dikkatini çektiği gibi, kendileri de çeşitli vesilelerle geçmiş din ve kültürlerin bilgilerine başvurmaktaydılar.

Mesela asıl adı Cilan b. Ferve el-Ezdî olan, geçmiş kutsal kitapları okuduğuna dair bilgiler bulunan Ebu'l-Celd el-Cevnî'nin³² şöyle dediği aktarılmıştır: "İbn Abbas, evinde iki sene boyunca bana rivâyette bulundu. Bu esnada bana sorular soruyordu. Bir keresinde "sema"nın (gök) ne olduğunu sordu, ben de kendisine onun dürülmüş dalgalardan ibaret olduğunu söyledim."³³

Âtâ b. Yesâr (v. 94/712) Abdullah b. Amr b. Âs'a (v. 65/674) Rasulullah'ın Tevrat'taki sıfatlarını anlatmasını istemiş o da şöyle demiştir: "Allah'a yemin olsun ki Tevrat'ta Rasulullah, Kur'ân'daki bazı özellikleri ile anılmıştır: "Ey Peygamber! Biz seni hak ve hakikatin şahidi, müjdeci, uyarıcı ve aynı zamanda Allah'ın emri doğrultusunda (insanları) onun yoluna çağıran bir davetçi ve ışık saçan bir kandil olarak gönderdik."³⁴ Sen kulumsun ve elçimsin. Ona "mütevekkil" ismini verdim. Bu peygamber kaba, katı ve çarşı pazarda bağırıp çağıran biri değildir. O kötülüğe benzeriyle karşılık vermez; aksine onu affedip mazur görür. Allah sapmış toplumu, kör gözleri, sağır kulakları ve perdeli kalpleri bu peygamber vasıtasıyla "Lâ ilâhe illallah" diyerek doğrultmadıkça, onun ruhunu asla kabzetmeyecektir."³⁵

el-Elbânî'nin zayıf hükmünü verdiği bir rivâyette Selmân-ı Fârisî (v. 34/656) şöyle demiştir: "Tevrat'ta, yemekten sonra elleri yıkamanın, yemeğin bereketinden olduğunu okudum ve Tevrat'ta okuduğum bu bilgiyi Rasulullah'a aktardığımda, "Yemeğin bereketi, yemekten önce de sonra da elleri yıkamaktır" buyurdular."³⁶

Hz. Ömer hem Ka'bu'l-Ahbâr hem de Abdullah b. Selâm'a "İlim erbâbı kimlerdir?" diye sormuş onlar da "bildikleriyle amel edenlerdir" diye

32 İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Thk: Muhammed Abdülkâdir Atâ, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990), VII, 165-166.

33 İbn Hanbel, *el-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl*, Thk: Vasiyyullâh b. Muhammed Abbâs, (Riyâd: Dâru'l-Hânî, 1422/2001), I, 201.

34 33/Ahzâb 45-46.

35 Buhârî, "Tefsîr", Hadis no: 4838.

36 Tirmizî, "Et'ime", Hadis no: 1846.

cevap vermişlerdir.³⁷

Yine İbn Abbas, Abdullah b. Selâm'a "Tübba" hakkında sormuş, o da "Tübba' Arapalardan bir adamdı" diye başlayarak onun hakkında genişçe bilgi vermiştir.³⁸

Yukarıda da belirtildiği üzere İsrailî rivâyet ve haberlerle adı en çok anılan sahabilere birisi olan Abdullah b. Amr b. Âs Ehl-i Kitâb'a dair eserleri okumuş ve bunu Hz. Peygamber döneminde de sürdürmüştür. Bu yöndeki bilgilerin yer aldığı rivâyetlerde "Ehl-i Kitâb'a ait rivâyetler" ifadesi kullanılsa da, aslında bu kitaplardan maksadın Yahudi kutsal kitapları olması daha muhtemeldir. Zira Abdullah, Yahudi kutsal kitaplarını okumasıyla özellikle öne çıkmakta ve "qara'tü fi'n-Nâmûs", "mektûbun fi't-Tevrât" girişiyle rivâyetler nakletmektedir.³⁹ Mesela bu rivâyetlerin birinde o şöyle demiştir: "Allah Teala'nın Musa'ya (as) indirdiği Nâmûs'ta, mahlukatı içinde Allah Teala'nın üç kimseye buğzedeceği yazılıdır: Birbirini sevenlerin arasını ayıran, söz taşıyan (nemmâm) ve günahsızları günaha sokmanın yolunu arayan kimse."⁴⁰

Abdullah b. Amr b. Âs'ın bilgiye aç bir karakteri olduğu ve bu sebeple bu açlığını gidermek için sürekli araştırdığı söylenmektedir. Elde ettiği bilgilerinin iki temel kaynağından ilkinin Hz. Peygamber'den duydukları -ki en çok hadis nakledenlerden birisidir-, ikincisini de başka din ve kültürlerle ait kitaplardan elde ettikleri oluşturmuştur. Bilgi açlığını sadece Arapça yoluyla elde edemeyeceğini anlayan Abdullah b. 'Amr b. Âs Sür-yânice öğrenmeye başlamış ve o dilde yazılan kitapları da tetkik imkânına kavuşmuştur.⁴¹ Diğer yandan İbn Hanbel'in aktardığı bir rivâyete göre o, gördüğü bir rüyayı kendisine anlatınca Hz. Peygamber onun rüyasını, "Sen iki kitabı, Tevrat'ı ve Furkan'ı okuyorsun" diye tabir etmiş ve herhangi bir menfi tavır sergilememiştir.⁴²

Önceden Yahudi iken ihtida edip Müslümanlığı seçen ve sahabenin

37 Dârimî, "İlm", Hadis no: 616, 625.

38 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XX, 337.

39 Hıdır, *age.*, s. 271.

40 Ebû Nuaym el-İsbahânî, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Takbâtü'l-Asfiyâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1409/1988), I, 288.

41 Na'nâ'a, *age.*, s. 146.

42 İbn Hanbel, *Müsned*, XI, 638.

âlimleri arasında gösterilen⁴³ Abdullah b. Selâm da Ka'bu'l-Ahbâr ve Vehb b. Münebbih ile birlikte İsrailiyât'ı en çok nakledenler arasında zikredilmektedir.⁴⁴ Abdullah b. Selâm peygamberler tarihi, insan ve kâinatın yaratılışı, fiten-melâhim ve kıyamet alametlerine dair birçok rivâyet nakletmektedir. Özellikle Hz. Peygamber'e isnad edilmeksizin sadece kendisine nispet edilen bu türden bilgi ve rivâyetlerin, onun İslam öncesi kültürüne dayandığını düşünmek mümkündür.⁴⁵

Sahabilerin özellikle Medine'de Yahudilerle yakın ilişkide olup birbirlerinden tecrid edilmemiş bir şekilde hayatı paylaştıklarını; buna ilaveten ilk dönemlerden itibaren nakledilmeye başlanan ve bilhassa tefsir ve tarih (kısmen de hadis) kaynakları içerisine yerleşen İsrailî rivâyet ve haberlerin çok çeşitli oluşunu dikkate aldığımızda rahatlıkla söyleyebiliriz ki onlar bu tür haberleri almak ve nakletmek konusunda çok az tenkit zihniyetine sahip olup, fazlasıyla mütesahil davranmışlardır. Bunun sebeplerinden daha sonra bahsedilecektir. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, herhangi bir yerde bir "rivâyet" bulunduğu zaman onun uydurulmuş olma ihtimalini her zaman göz önünde bulundurmak gerekir. Bilinen bir husustur ki özellikle ilimler konusunda otorite kabul edilen belli şahısların adı kullanılarak rivâyetler uydurulmuş ve nakledilmiştir. Mesela özellikle tefsir konusunda otorite kabul edilen İbn Abbas'a, kendisine ait olmayan bilgilerin nispet edildiği bilinmektedir. Nitekim âlimler, İbn Abbas'tan bize ulaşan belli başlı tefsir rivâyet tarihlerini incelemiş ve bazılarının güvenilir olmadığını belirtmişlerdir.⁴⁶ Buradan hareketle denebilir ki, ashaptan özellikle ilim konusunda öne çıkan bazılarına, söylemedikleri şeyler isnad edilmiş olabilir. Bunlar da çoğunlukla hadis âlimleri tarafından tespit ve tetkik edilmiştir. Fakat uydurma rivâyetlerin bulunma ihtimali, sahabenin İsrailî haberlerle sıkı ilişkisini ortadan kaldırıp, tefsir kitapları içerisine giren bu kadar çok rivâyetin yükünü sadece sonraki nesillere yüklemeye bir gerekçe olamaz.

Kanaatimize göre ashabın İsrailî rivâyetleri gayet rahat bir şekilde

43 Na'nâ'a, *age.*, s. 160; Mustafa Fayda, "Abdullah b. Selâm", *DİA*, (İstanbul: 1988), I, 134-135.

44 Âmâl Muhammed Abdurrahmân Rabî, *el-İsrâîliyyât fî Tefsîri't-Taberî*, (Kâhire: el-Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1420/2005), s. 44-47.

45 Hıdır, *age.*, s. 267.

46 Bkz. Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, (Kâhire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1394/1974), IV, 237.

ele almış olmalarının temel sebeplerinden birisi Hz. Peygamber'in bu tür haberler karşısındaki tutumudur.

II. Hz. Peygamber ve İsrailiyat

Bize ulaşan kimi rivâyetlerden anladığımız kadarıyla Hz. Peygamber zaman zaman ashabına İsrailoğulları ile ilgili kıssalar anlatmakta, onların tarihinden bahsetmektedir. Hatta rivâyetlere göre Rasulullah'ın bu anlatımları bazen uzun vakitleri kapsamaktaydı. Abdullah b. Amr'dan nakledilen bir rivâyette o şöyle demiştir: "Rasulullah bize sabahlayana kadar Benî İsrail'den bahsedirdi. Farz namazlardan başka bir şey için de kalkmazdı."⁴⁷

Hz. Peygamber'in, isnadının sahih olduğu belirtilen bu rivâyette geçen zaman diliminde ashabına neleri anlattığını kesin olarak bilmemekle birlikte, elimizdeki hadis derlemelerinde onun, İsrailoğulları'yla ilgili anlattığı bazı kıssaları bulabiliyoruz. Bu kıssalara örnek olarak şunlar sayılabilir: Allah'ın kendilerine zenginlik verip denediği kel, kör ve alaca tenli üç kişinin kıssası,⁴⁸ namaz kılarken annesi tarafından çağrılıp namazı terk etme ile annesine cevap verme arasında kararsız kalan, günlerini ibadetle geçiren Cüreyc adında bir rahibin kıssası,⁴⁹ Hz. İsa dâhil olmak üzere beşikte konuşan üç kişi hakkındaki kıssa,⁵⁰ kendilerini birbirinin kardeşi gibi gören ve biri günahkâr, diğeri ibadete düşkün ve çalışkan olan iki kişinin kıssası,⁵¹ arkadaşından bin dinar borç alan kişinin kıssası,⁵²

47 Ebû Dâvûd, "İlim", Hadis no: 3663; İbn Hanbel, *Müsned*, V, 504.

48 Buhârî, "Enbiyâ", Hadis no: 3464.

49 Buhârî, "Mezâlim", Hadis no: 2482.

50 Buhârî, "Enbiyâ", Hadis no: 3436.

51 Ebû Dâvûd, "Edeb", Hadis no: 4901. Ebû Hureyre'den nakledilen bu rivâyet şöyledir: "İsrailoğulları içinde, birbirini kardeş gibi gören iki kişi vardı. Biri günahkârı, diğeri ise ibadette gayret gösteriyordu. Âbid olan, diğesine günah işlerken rastlardı da "Vazgeç!" derdi. Bir gün, yine onu günah üzerinde yakaladı. Yine "Vazgeç!" dedi. Öbürü ise: "Beni Allah ile baş başa bırak. Sen benim başıma müfettiş misin?" dedi. Diğeri: "Vallâhi Allah seni mağfiret etmez." Veya "Allah seni Cennet'ine koymaz!" dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ ikisinin de ruhlarını kabzetti. Bunlar, Âlemlerin Rabbi'nin huzurunda bir araya geldiler. Allah Teâlâ, ibadette gayret edene: "Sen Ben'im elimdekine kâdir misin?" dedi. Günahkâra dönerek: "Git, rahmetimle Cennet'e gir!" buyurdu. Diğeri için de: "Bunu ateşe götürün!" diye emretti. Ebû Hureyre (ra) der ki: "Adamcağız, Allâh'ın gazabına dokunan münâsebeatsız bir söz söyledi. Bu söz, dünyasını da âhiretini de helâk etti."

52 İbn Hanbel, *Müsned*, XIV, 246.

doksan dokuz kişiyi öldürmüş adamın kıssası,⁵³ çok susamış bir köpeğe ayakkabısıyla kuyudan su çıkarıp veren fahişe kadın kıssası,⁵⁴ kendisine tahta ayaklar yaptıran, altından bir yüzüğü olup (yüzüğün) kaşına güzel kokular yerleştiren ve yürüdükçe etrafa koku salan kadının kıssası.⁵⁵ İsrailoğullarıyla ilgili bu kıssaların yanında, Hz. Peygamber'in "sizden önceki ümmetler içinde..." diye başlayıp anlattığı bazı kıssalar da vardır. Bunlara mağaraya sığınan üç arkadaşı,⁵⁶ tevbe eden iki hükümdar,⁵⁷ Allah'ın bolca mal verdiği ve oğullarına öldüğü zaman cesedinin yakılmasını vasiyet eden baba⁵⁸ ve yarasını tedavi maksadıyla elini kesen ve kan kaybindan ölen kişinin kıssasını⁵⁹ örnek vermek mümkündür. Suheyb er-Rûmî'nin (v. 38/659) (ra) Hz. Peygamber'den naklettiği, önceki ümmetler içinde yaşamış hükümdar ve sihirbazıyla ilgili kıssa hayli dikkat çekicidir. Bu kıssa hadis kitaplarında, Burûc sûresinde sözü geçen Ashab-ı Uhdûd'la ilişkilendirilerek anlatılır.⁶⁰

Diğer yandan yine elimizdeki bazı rivâyetler, Hz. Peygamber'in Kur'ân'da bahsi geçen ve tarihte yaşamış bazı topluluklarla ilgili detaylı malumata sahip olduğunu da göstermektedir. Mesela İmam Ahmed b. Hanbel'in, Ferve b. Müseyk'ten aktardığı rivâyet bu hususta dikkate değer bir örnektir. Buna göre Ferve şöyle demiştir: "Rasulullah'ın yanına gelmiştim. Adamın biri Hz. Peygamber'e Sebe'nin bir yer adı mı, yoksa bir kadın mı olduğunu sordu. Peygamber Efendimiz ona cevaben şöyle buyurdu:

53 Buhârî, "Enbiyâ", Hadis no: 3470.

54 Buhârî, "Enbiyâ", Hadis no: 3467.

55 İbn Hanbel, *Müsned*, XVII, 459.

56 Buhârî, "Enbiyâ", Hadis no: 3465.

57 İbn Hanbel, *Müsned*, VII, 336. Bu rivâyetin isnadının zayıf olduğu bildirilmektedir.

58 Buhârî, "Enbiyâ", Hadis no: 3478. Burada anlatılan olay şöyledir: Ebû Saîd'in bildirdiğine göre Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Sizden öncekilerden bir adam vardı. Cenâb-ı Allah, ona bolca mal vermişti. Vefat edeceği zaman oğullarına şöyle sordu: Ben, sizin için nasıl bir baba oldum? Çocukları, "Hayırlı bir baba oldun" dediler. Adam, "Ben asla hayır işlemedim. Öldüğüm zaman beni yakın, sonra fırtınalı bir günde külümü savurun." dedi. Oğulları onun dediğini yaptılar. Öldüğü günde onu yakıp fırtınalı bir günde de külünü savurdular. Ama Aziz ve Celil olan Allah, onun vücudunu toplayıp bir araya getirdi ve ona sordu: "Böyle yapmaya seni sevk eden sebep neydi?" Adam, "Senden korktuğum için böyle yaptım" dedi. Bunun üzerine Cenâb-ı Allah, onu rahmeti ile karşıladı."

59 Buhârî, "Enbiyâ", Hadis no: 3463.

60 Müslim, "Zühd", Hadis no: 3005; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", Hadis no: 3340.

“Ne yer adıdır, ne de bir kadındır. Sebe’ bir erkektir. On Arap çocuğu vardı. Altısı Yemen’de, dördü de Şam’da yaşamıştı. Şam’da yaşayanlar ‘Akk, Lahm, Gassân ve Âmile’dir. Yemen’de yaşayanlar ise Ezd, Kinde, Mezhic, Himyer, Eş’arîler ve Enmâr’dır.” O adam tekrar sordu: “Yâ Rasulallah! Enmâr kimlerdir?” Rasulullah: “Has’am ve Becîle onlardandır” diye cevap verdi.”⁶¹

Rasulullah’ın İsrailoğulları ile ilgili olarak anlattığı kıssalardan hareketle söylemek mümkündür ki Müslümanlar, Hz. Peygamber’in devrinden başlayarak özellikle Medine’de birlikte yaşadıkları Yahudiler’in sahip oldukları bilgilere ilgi duymuşlar ve bunları gerektiği yerlerde kullanmışlardır. Rasulullah’ın anlattığı kıssalara bakıldığında bunların çoğunlukla ahlak, takva, âhîret hayatının varlığı, Allah’a itaat, Allah’ın merhametinin enginliği gibi hususlarla ilgili olduğu görülmektedir. Kissa anlatmanın va’z ve irşad konularındaki müspet etkisi göz önüne alındığında Rasulallah’ın böyle bir tarzı benimsemesi gayet tabii görünmektedir.⁶²

Bilindiği üzere kissa anlatma ve dinleme, Cahiliye devri denilen İslam öncesi dönemde de Araplar arasındaki edebi, ictimai ve kültürel hayatın tezahürleri arasında yer alan bir husustu. Cahiliye dönemindeki Araplar arasında “söz”ün gücünden faydalanan ve insanların karşısına geçip “söz” söyleyen şairler, hatipler, kâhinler kissa anlatma metodunu kullanırlardı. Anlatılan kıssalarının konusunu ise genellikle eyyâmü’l-Arab denilen kabileler arasında meydana gelmiş, daha çok savaşlar, bu savaşlarda gösterilen kahramanlıklar, yiğitlik ve cesarettten ibaret olaylar teşkil ederdi. Bunun yanı sıra Araplarla komşu milletler arasındaki savaşlar, bu savaşlar sonunda yapılan anlaşmalar ile afaki konuşmalar ve hayali olaylar kissa konuları arasında önemli bir yer tutardı. Ayrıca Kinde, ‘Âd, Semûd, Amâlika, Ashâb-ı Kehf, Arap dinleri ve inanışları, pazarları, kâhinleri, cinler ve benzer konular kıssacıların gerçek hayata uyup uymadıklarını düşünmeksizin çeşitli edebi üsluplarla anlatageldikleri kissa ve efsane konularından sadece birkaçıdır. Bu kıssalardan Yahudilerden öğrenmiş oldukları ‘Uc b. ‘Unuk kıssası⁶³ gibi aralarında geniş çapta ya-

61 İbn Hanbel, *Müsned*, XXXIV, 528.

62 Nitekim bu kıssalar derlenip özellikle çocukların ve gençlerin okuyabilecekleri şekilde resimlerle de süslenerek bir kitap halinde basılmıştır. Bkz. Mehmet Küçük, *Peygamber Efendimiz’den Kıssalar*, (İzmir: Muştu Yayınları, 2010).

63 Adı konusunda ihtilafların bulunduğu, İsrailiyât kaynaklı efsanevi bir dev. Rivayete göre tûfanda Hz. Nûh’un yanına gelerek kendisini gemiye almasını istemiş, fakat Nûh,

yılma imkânı bulanlar da vardır.⁶⁴ Anlaşılan o ki peygamberlik görevini ifa ederken Hz. Peygamber de mü'minlere vaaz ve nasihatlerde bulunmuş ve onlara her fırsatta, çeşitli vesilelerle vaaz etmiş, öğütler vermiştir. Rasulullah'ın vaazlarında eğitim-öğretimi ön plana aldığı dikkati çekecek kadar açıktır. Bu arada -yukarıda görüldüğü gibi- vaazları arasında ibretli yahut temsili mahiyette kıssalar anlattığı da olmuştur.

Rasulullah'ın özellikle İsrailoğulları hakkında kıssalar anlatması hususunda üzerinde durulması gereken nokta onun bu kıssalara nasıl muttali olduğudur. Çünkü genel kabule göre Rasulullah okuma-yazma bilmeyen ve önceki dinlere ait kitapları okumamış birisidir ve ayrıca o dinlere mensup, bilgi sahibi, âlim karakterli kimselerle uzun süre görüşüp onlardan bilgi de almamıştır.⁶⁵ Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda da Hz.

“Git ey Allah'ın düşmanı! Seni gemiye alma emri almadım” diyerek onu geri çevirmiştir. Diğer bir rivayette ise Hz. Nûh'un ondan gemiye binmesini istediğinde, “Tabağım kadar gemine nasıl bineyim” dediği nakledilmektedir. Bir yoruma göre Üc, Nûh'a iman etmediği halde gemi yapımında kerestenin taşınmasında yardımcı olduğu için tûfanda boğulmamıştır. Hz. Mûsâ, Yûşa' b. Nûn'u hak dini tebliğ için Firavun'a gönderince Firavun'un yanında Üc da bulunmaktaydı. Üc, Firavun'un kızını almak için dev gibi kayalarla Benî İsrâil yurdunu yok etmek ister, fakat Allah oraya hüdhüd kuşunu gönderir ve hüdhüd büyük bir taşı oyarak Üc'un boynuna geçirir, daha sonra da onun beynini oyar. Bu sırada 20 zirâ boyundaki Mûsâ, 20 arşın zıplayarak 20 arşın boyundaki asâsı ile Üc'un ancak topuğuna erişebilir ve onu öldürür. Diğer bir rivayete göre Hz. Mûsâ on iki kabileden seçtiği on iki temsilciyi arz-ı mev'ûda gönderdiğinde Üc b. Unuk onları başının üzerindeki odun demetinin içine koyarak hanımına götürmüş ve ayağının altında ezmek istemiş, ancak hanımı onları öldürmeyip gördüklerini kavimlerine anlatmaları için geri gönderilmelerini söylemiştir. On iki temsilci geri döndüğünde durumu anlatmış, İsrâiloğulları da Allah'ın emrine rağmen orada çok zorba bir kavim bulunduğunu ileri sürerek (5/Mâide 22) vaad edilen topraklara girmemiştir. Nebi Bozkurt, “Üc b. Unuk”, *DİA*, (İstanbul, 2012), XLII, 35.

64 Mücteba Uğur, “Vaaz, Kıssacılık ve Hadis'te Kussâs”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1986, cilt: XXVIII, s. 293-294.

65 Genel kabul bu olmakla birlikte, 16/Nahl 103. âyette geçen “Biz onların 'ona bir insan öğretiyor' dediklerini biliyoruz. Hak'tan saparak kendisine yöneldikleri adamın dili a'cemî, bu ise apaçık bir Arapça'dır” ifadeleriyle ilgili olarak tefsirlerde bazı rivâyetler nakledilmektedir. Buna göre Hz. Peygamber Mekke'de iken, geçmiş kutsal kitapları yazdığı belirtilen Hadramîlerin kölesi Ya'îş ve Benî Beyâda el-Hadramî'nin pek çok kitaba sahip Hıristiyan kölesi Cebr'in yanına gelip zaman zaman onlarla sohbet etmiştir. Yine rivâyetlere göre Hadramîlerin Yesâr ve Cebr adında Yemenli iki köleye sahip olduğu, bu kölelerin Tevrat'ı kendi dillerinde okuyabildikleri, Rasulullah'ın zaman zaman onlarla oturup konuştukları, bu sebeple Kureyşlilerin “Muhammed beraber oturup onlardan bir şeyler öğreniyor” dedikleri nakledilmektedir. Bahsi geçen âyet işte o iddiaları tezkib etmek üzere nazil olmuştur. Bkz. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XVII, 299-300.

Peygamber'in İsrailî haberleri elde etme yöntemi konusu genellikle üstü kapalı geçilmektedir.⁶⁶ Oysa Rasulullah'ın bu haberleri nasıl elde ettiği, bize göre üzerinde konuşulması ve adının konulması gereken bir meseledir.

Rasulullah'ın anlattığı bu kıssalar genellikle oldukça uzundur. Kıssalarda Allah'ın ulûhiyetine yahut peygamberlerin peygamberlik vasfına zarar verecek unsurlar bulunmaz. Bununla birlikte kimi yerlerde sünnetullah'a ters düşer görünen yahut Kelamî açıdan sorunlu kabul edilebilecek bazı anlatılar vardır. Fakat terğib-terhib kabilinden olduğu ve masal karakterine sahip bulunduğu için bu durum normal karşılanabilir. Bu kıssa ve haberlerin Rasulullah'a ulaşması hususunda iki ihtimal vardır: Birincisi, Rasulullah bunları Yahudi yahut Hıristiyanlarla görüşmesi sonucunda öğrenmiş, hafızasına almış ve ashabına aktarmıştır. İkincisi, Rasulullah bunlara vahyen muttali olmuştur. Kur'ân'da yer almadıklarına göre de bunlara "gayr-i metluv vahiy" (okunmayan/Kur'ân'a girmemiş vahiy) demek gerekecektir.⁶⁷ Fakat bilindiği gibi Rasulullah'ın Kur'ân dışında vahiy alıp almadığı meselesi ulema arasında tartışmalara konu olmuştur. Bu tartışmaların neticesi olarak çoğunluk ulemanın Hz. Peygamber'e Kur'ân dışında da vahiy geldiğini kabul ettiği görülmektedir.⁶⁸ Bununla birlikte kabul edenler nezdinde dahi bu tür vahyin içerisine Hz. Peygamber'in İsrailoğulları yahut geçmişte yaşamış başka bazı kavimlerle ilgili sahip olduğu detaylı bilgilerin girdiğini söylemek zordur. Çünkü bu tür vahyi kabul edenler daha ziyade Hz. Peygamber'in yaptığı içtihatları, ibadetler hakkında söylediği ve Kur'ân'da yer almayan bazı hususları (yani genel olarak Sünnet'i) Kur'ân dışı vahiy olarak belirlemişlerdir. Mesela İmam Mâturîdî'nin bu hususta yaptığı ayırım bunun güzel bir örneğidir. Ona göre Hz. Peygamber'e üç tür vahiy gelmiştir: a) Kur'an vahiy. Hz. Pey-

66 Mesela bkz. Na'nâ'a, *age.*, s. 199-201; Hıdır, *age.*, s. 253-256.

67 Nitekim Abdullah Aydemir de bu kıssaların Rasulullah'a vahiy yoluyla bildirildiğini şu sözleriyle kabul etmektedir: "Bazı müellifler de, sahih hadislerde geçen Benû İsrâîl'e, Hıristiyanlar'a ve diğer millet ve kavimlere ait Hz. Peygamber'in beyanlarına dikkatimizi çekerek bunları, İsrailiyat'ın nakline ve Ehl-i Kitab'a müracaata delil gösteriyorlar. Bunlar hadistir, yani Hz. Peygamber'in sözleridir. Biz bunları İsrailiyat olarak değil, Rasulullah'ın hadisi olarak okuyoruz. Hz. Peygamber'in "hakk"dan başkasının çıkmadığı ağızından dökülmüş olan bu sözler, nasıl olur da başkasıyla kıyas edilebilir? Bir fânininki ile ölçülebilir? Sonra, "Kendi (re'y ü) hevâsından söylemez O. O, kendisine (Allah'tan) ilka edilen bir vahyden başkası değildir" (53/Necm 3-4) âyeti iyi düşünülmelidir." Aydemir, *age.*, s. 27.

68 Yusuf Şevki Yavuz, "Vahiy", *DİA*, (İstanbul, 2012), XLII, 442.

gamber'e gelen vahiyden öncelikle bu vahiy anlaşılır. b) Beyan vahyi. Hz. Peygamber'e Cebrâil vasıtasıyla veya Allah'ın dilediği başka bir şekilde tebliğ edilip insanların lehlerine ve aleyhlerine olanı (helâl ve haramları) açıklayan vahiydir. c) İlham ve ifham vahyi. İnsanlar hakkında Allah'ın bildirdiği şekilde hüküm vermenin gerekliliğinden söz eden âyetin⁶⁹ işaret ettiği vahiydir. Rasulullah'ın dinî konularda yaptığı açıklamalara ilişkin olarak Allah'tan gelen ve doğruyu hissettiren ilhamlardan meydana gelir.⁷⁰

Bizim kanaatimize göre Hz. Peygamber'in özellikle İsrailoğulları ile ilgili anlattığı kıssaları gayr-i metluv vahyin içine yerleştirmek isabetli değildir. Çünkü gayr-i metluv vahyin mevcudiyetinin tartışmalı oluşu bir yana, Rasulullah'tan bu kıssaların vahiy mahsulü olduğunu ihsas eden bir açıklama da (mesela "bana vahyedildi ki" gibi) gelmemiştir. Diğer yandan Rasulullah'ın, bazı kıssaları da ihtiva eden vahiyleri katiplere yazdırdığı ve namazlarda okuduğu; yani onları "Kur'ân" olarak tebliği ettiği kesin olarak bilinirken aynı tavrı burada söz konusu edilen kıssalara göstermemiş olması da onların vahiy olmadığını bir delilidir.⁷¹

Geldiğimiz noktada anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber her ne kadar kitaplarını okumasa da zaman zaman kendileriyle yaptığı görüşmeler, çe-

69 4/Nisa 105.

70 Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, Thk: Mecdî Bâslûm, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005), IX, 168.

71 Makalenin asıl konusu gayr-i metluv vahyi tartışmak değildir. Bununla birlikte yeri geldiği için belirtmek gerekir ki, tarihsel serüvenine bakıldığı zaman gayr-i metluv vahiy kabulünün, insanların re'y ve içtihadı başvurmaktan -ki bu durumda bu insanların içine Hz. Peygamber de dâhil edilmektedir- alıkonulmasına hizmet ettiği görülmektedir. Diğer taraftan, Rasulullah'ın her hareketinin ve sözünün bir vahiy sonucu olduğu iddia edilip, Peygamber, melekler gibi sadece emirleri uygulayan, iradesiz bir varlık haline getirildiğinde, daha sonraki nesillerin ilk dönemdeki uygulamaları her zaman ve zeminde aynı şekilde hayata geçirmeleri ve kendi başlarına nasları yorumlayıp içtihat yapmamaları istenmiş olmaktadır. (Mehmet Yaşar Soyalan, *Vahiy Savunması*, (İstanbul: Ağaç Yayınları, 2008), s. 239-240.) Bu sebeple genel olarak ortada bir gayr-i metluv vahiy olduğunu değil, Rasulullah'ın içtihat yaptığını (Rasulullah'ın, İsrailoğullarına ait kıssaları gerekli gördüğü yerlerde cemaatine anlatması da bir tür içtihatdır), içtihadında hata var ise Kur'ân vahyi ile düzeltilmesini, hata yok ise öylece kalıp Sünnet'i oluşturduğunu düşünmek daha makuldür. Rasulullah'ın "Bana vahyo-lundu" diyerek Kur'ân'da zikri geçmeyen bazı hususlardan bahsettiği hadis rivâyetlerinin problemleri ve zikrettiğimiz "sünnet" görüşüyle ilgili olarak bkz. Bünyamin Erul, "Hz. Peygamber'e Kur'an Dışında Vahiy Geldiğini ifade Eden Rivayetlerin Tahlil ve Tenkidi", *İslamiyat*, C. I, sy. 1, s.

şitli zaman ve mekânlarda bir arada bulunmalar sebebiyle bu kıssaları Yahudi ve Hıristiyanlardan şifahi olarak duymuş olmalıdır.⁷² Müslümanlar Medine'ye göç ettikleri zaman orada yerleşik bulunan Yahudilerle yakın temas kurmak durumunda kaldılar. Onlarla aynı mekânları paylaşıyorlar ve birbirlerinin hallerinden haberdar oluyorlardı. Yahudiler “kitap” sahibi ve vahiy kültürüne aşina insanlardı. Ayrıca vahiyle içli-dışlı oldukları uzun tarihleri boyunca birçok haber ve bilgiyi dağarcıklarında biriktirmiş ve nesilden nesile aktaragelmışlerdi. Medine'de Yahudiler'e ait Beytü'l-Midrâs isminde bir mabed/okul vardı ve orada ibadetlerini ifa etmenin yanında bir çeşit eğitim faaliyeti de yürütüyorlardı. Kaynaklarda, Arapça “Beytü'l-Midrâs”, İbranice ise “Bet-ha Midrash” diye isimlendirilen ve “Tevrat okunan yer” manasına gelen bu mabedi, Hz. Peygamber, Ebû Bekir, Ömer ve Zeyd b. Sâbit gibi sahabilerin ziyaret ettiği kaydedilmektedir.⁷³ Hz. Peygamber oraya giderek Yahudileri İslâm'a davet etmiş, bazen de ölçsüz davranışları sebebiyle onları uyarmıştır. Zina eden iki Yahudi'ye nasıl bir ceza vermek gerektiği Yahudiler tarafından kendisine sorulduğu zaman da Beytü'l-Midrâs'a gitmiş ve Yahudileri Allah'ın kitabını kabule davet ederek zânîler hakkında recm cezası vermiştir. Aslında Tevrat'ta da yer alan bu hükmü inkâr eden Yahudilerle ilgili olarak Âl-i İmrân sûresinin 23. âyeti nâzil olduğu söylenmektedir. Bu âyet dolayısıyla birçok müfessir Beytü'l-Midrâs'tan bahsederek hadiseyi naklederler.⁷⁴ Hz. Peygamber'in burayı ziyaretiyle ilgili İbn Ömer'den ilginç bir rivâyet de nakledilmektedir. Buna göre Yahudiler içlerinden zina eden birisi hakkında hüküm vermesi için Hz. Peygamber'i Beytü'l-Midrâs'a davet etmişler. Oraya gittiği zaman Tevrat'ı istemiş. Yahudiler Tevrat'ı getirdiklerinde altındaki yastığı alıp Tevrat'ın altına koymuş ve “Sana ve seni indirene iman ettim” demiştir.⁷⁵ Hz. Ebû Bekir'in Yahudiler'e ait bu okulu ziyareti ve orada bulunan

72 Bazı araştırmacılar Hz. Peygamber'in anlattığı, İsrailoğullarından nakledilen bu kıssaların onların kitaplarında yer olmadığını, dolayısıyla bunların şifahi anlatım yoluyla insanlar arasında dolaşan kıssalar/hikâyeler olduğunu tespit etmişlerdir. Bkz. Muhtittin Uysal, “Bazı Hadis Kıssaları Üzerine Mülâhazalar”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Konya: 2006), sy. 22, s. 44.

73 Ahmet Önkâl, “Beytülmidrâs”, *DİA*, (İstanbul: 1992), VI, 95; Hıdır, *age*. s. 199.

74 Önkâl, “Beytülmidrâs”, VI, 95. Tefsirler için bkz. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 288-289; Râzî, Ebu Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. Ömer Fahrüddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1420/1999), VII, 178.

75 Ebu Davûd, “Hudûd”, Hadis no: 4449. İbn Hacer burada kastedilenin Tevrat'ın (tahrife uğramamış) aslı olduğunu söyleyerek Hz. Peygamber'in sözünü te'vil etmeye girişir. İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahî-*

Finhâs adındaki bir rabbiyle yaptığı tartışma (ve kavga) da kaynaklarda yer alır.⁷⁶

Ayrıca Hâkim'in (v. 405/1014) *Müstedrek*'inde yer alan şu rivâyet de bu durumu destekler mahiyettedir. İbn Abbas'tan nakledilen rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Tevrat'ta 'Kimin ömrünün uzaması ve rızkının artması hoşuna giderse sıla-i rahim yapsın' diye yazılıdır."⁷⁷ Her ne kadar Rasulullah'ın okuma bilmemesi ve bu sebeple önceki kutsal kitapları okumamış olması; ayrıca *Müstedrek*'te zayıf ve uydurma hadisler bulunduğu söylenmesi⁷⁸ bu hadisin sıhhatine gölge düşürüyorsa da buradaki "Tevrat'ta yazılıdır" ifadesinin Rasulullah'ın Tevrat'ı okuduğu değil ama orada yazılı olan bir şeyi başkalarından duyduğu anlamına geldiğini söylemek de mümkündür.⁷⁹ Aynı toplumda bulunan ve

hi'l-Buhârî, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959), XII, 172.

76 Anlatıldığına göre Hz. Ebû Bekir bir gün Beytü'l-Midrâs'a girmiş ve orada Finhâs adındaki bir rabbi ile tartışmaya girmiştir. Tartışma sonunda Hz. Ebû Bekir Finhâs'ın yüzüne şiddetle vurur ve, "Ey Allah düşmanı! Allah'a yemin ederim, eğer aramızda antlaşma olmasaydı boynunu koparırdım. Gerçekten doğru kimselerseniz bizi yalanlamak için elinizden geleni ardınıza koymayın!" der. Bunun üzerine Finhâs Hz. Ebû Bekir'i Hz. Peygamber'e şikâyet eder ve "Ey Muhammed! Bak ki arkadaşın bana ne yaptı!" der. Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir'e niçin böyle yaptığını sorduğunda o şöyle cevap verir: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bu Allah düşmanı, Allah'ın fakir, kendilerinin ise zengin olduğunu iddia etti. Bunu duyunca Allah için hiddetlendim ve yüzüne vurdum" diye cevap verir. Finhâs, Ebû Bekir'in söylediklerini inkâr edince, Allah Teala onu yalanlamak ve Ebû Bekir'i tasdik etmek için, "Allah fakir biz ise zengin diyenlerin sözünü muhakkak ki Allah işitmiştir. Onların (bu) dediklerini, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ile birlikte yazacağız ve diyeceğiz ki: Tadın o yakıcı azabı!" meâlindeki Âl-i İmrân sûresinin 181. âyetini indirmiştir. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Me'âfirî, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, Thk: M. es-Sekâ-İ. el-Ebyârî-A. eş-Şelebî, (Kâhire: Şeriketü Mektebe ve Matbaa Mustafa Bâbî el-Halebî, 1375/1955), I, 558-559; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VII, 441-442. Taberî, Ebû Bekir'in kızması ve Finhâs'a bu sebeple vurması üzerine aynı sûrenin 186. âyetinin indiğini de söyler: "Andolsun ki, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz; sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve müşriklerden birçok üzücü sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve takvâ gösterirseniz, muhakkak ki bu, (yapılacak) işlerin en değerlisidir."

77 Hâkim, Ebû Abdullâh el-Hâkim Muhammed b. Abdullâh en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek 'ala's-Sahîhayn*, Thk: Mustafa Abdülkâdir Atâ, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990), IV, 177. Hâkim bu rivâyetin senedinin sahih olduğunu ama Buhârî ve Müslim'in bu şekilde rivâyet etmediklerini; Zührî'nin Hz. Enes'ten naklettiği ("Tevrat'ta yazılıdır" kısmı bulunmayan) benzer bir rivâyeti eserlerine aldıklarını belirtir.

78 İbrahim Hatiboğlu, "el-Müstedrek", *DİA*, (İstanbul: 2006), XXXII, 134.

79 Konuyla ilgili bir tartışma için bkz. Hıdır, *age.*, s. 535-537.

birbirinden soyutlanmış bir hayat yaşamayan Araplar ve Yahudilerin bu şekilde birbirlerinden etkilenmeleri gayet tabiidir. Kaldı ki önceleri bir Hıristiyan iken Medine'ye gelip Müslüman olan Temîm ed-Dârî'nin (v. 40/661) Cessâse kıssasını Rasulullah'a anlatması, onun da bu kıssayı minberden ashabına aktarması⁸⁰ örneği de Hz. Peygamber'in vaazlarında yahut sair zamanlarda ashabına anlattığı geçmiş zaman ümmetlerine ait kıssaları Yahudi, Hıristiyan yahut başka bazı din mensuplarından duymuş olduğuna delil olarak kabul edilebilir.⁸¹ Muhammed İzzet Derveze'nin bütün bu söylediklerimizi özetler mahiyetteki şu tespiti son derece dikkate değerdir: "Bize göre Hz. Peygamber, bazılarının iddia ettiklerinin aksine, içinde yaşadığı toplumda tedavülde olan, gerek Tevrat ve İncil'de gerekse başka yerlerde zikredilen geçmiş toplumlar ve peygamberlerle ilgili kıssaların, haberlerin, mekânların ve kalıntıların çoğunu biliyordu. Aynı şekilde Hz. Peygamber Arap Yarımadası'ndaki insanların hayat ve düşünce tarzlarını, örf ve âdetlerini, uzak geçmişteki atalarıyla ilgili haberleri bildiği gibi, yarımada komşu bölgelerde yaşayan insanların ve toplumlarını durumları hakkında da çok şey biliyordu. Bunun böyle olması eşyanın tabiatı gereğidir. Çünkü Hz. Peygamber risalet ve nübüvvet öncesi dönemde Mekke'de bulunan Ehl-i Kitapla ilişki kurmuştu. Dinî meselelerle ilgili olarak Ehl-i kitapla fikir alışverişinde bulunmuş, ilâhî kaynaklı kitapların muhtevası hakkında onlarla konuşmuş, onlara kulak verip dinlemiştir. Bize göre bu bilgi alışverişi bisetten sonra da devam etmiş, ilişki kurduğu bu kimseler Rasulullah'taki peygamberlik alametlerini görüp iman edince sona ermiştir."⁸² Derveze'ye göre, "O kâfirler, 'Bu Kur'an Muhammed'in uydurmasıdır. [Ehl-i Kitap'tan Addâs, Cebr gibi] bazı adamlar da bu işte ona yardım etmektedir' dediler ve böylece onlar düpedüz bir zulüm/çarptırma ve iftirada bulunmuş oldular." (25/Furkân 4), "Biz o kâfirlerin, 'Bu Kur'an'ı Muhammed'e [Ehl-i Kitaptan, Addâs, Yaîş veya Cebr isimli] bir insan öğretiyor' dediklerini elbet biliyoruz. Ne var ki onların sözünü et-

80 Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Thk: Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), I, 488; Halit Özkan, "Temîm ed-Dârî", *DİA*, (İstanbul: 2011), XL, 420.

81 Yukarıda zikri geçen redd-i şems rivâyetini değerlendirdiği makalesinde M. Said Hatiboğlu da bu tür İsrailî haber ve rivâyetleri bizzat Hz. Peygamber'in Medine'deki Yahudilerden duymuş ve ashabına anlatmış olma ihtimalinden bahsetmektedir. M. Said Hatiboğlu, "Büyük Âlimler-Büyük Hatalar - Redd-i Şems Rivâyeti ve Bir Zihniyetin Tahlîli", *İslamiyat*, C. II, sy. 1, 1999, s. 7-13.

82 Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, (Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1383/1963), I, 175.

tikleri kişinin dili yabancı bir dildir; Kur'an'ın dili ise fasih bir Arapçadır" (16/Nahl 103) mealindeki ayetler, Rasulullah'la Ehl-i Kitap'tan ilim sahibi olduğunu bildikleri bazı kişiler arasındaki ilişkiyi kâfirlerin dillerine dolması sebebiyle nazil olmuştur. Bu âyetler Rasulullah'nın onlardan [daha sonra vahiy diye tebliğ ettiği] bir şey öğrendiği düşüncesini reddeder ama onlarla ilişki içinde olduğunu reddetmez.⁸³

A- Hz. Peygamber'in İsrailiyat Karşısındaki İki Tavrı

Hz. Peygamber'in İsrailiyat karşısındaki tutumuna geçmeden önce belirtmek gerekir ki Rasulullah hayatın çeşitli alanlarında genel olarak Ehl-i Kitâb'a, özel olarak da Yahudilere muhalefeti tercih etmiştir. Bunun son derece anlaşılır bir sebebi vardır. Şöyle ki, Hicret'ten sonra Medine'de ve diğer İslamî bölgelerde Müslümanlar Ehl-i Kitap denilen Yahudi ve Hıristiyanlarla geniş çapta ilişki içinde olmuşlardır. Hz. Peygamber'in risaletine kadar mensup oldukları din ve mukaddes kitaplarıyla mağrur olan bu gayri müslimler, ümmi olan ve o zamana kadar kendileri gibi şerefli menkıbe ve geçmişe sahip olmayan Araplar üzerinde büyük bir otorite kurdular. Ticarete ve önemli bazı sanayi kollarına da hâkim olan bu gruplar Arapları ileri derecede bir aşağılık duygusuna sürüklemişlerdi.⁸⁴ Bu nedenle Rasulullah Medine'ye hicretten sonra, özellikle ilk zamanlarda Yahudiler'e birçok konuda muhalefeti tercih ederek ve ashabına öğütleyerek İslami kimliğin inşâ sürecini sağlamlaştırma çabası içerisinde oldu. Mesela Rasulullah ayakkabı ve mestle namaz kılma,⁸⁵ namazdaki oturuş şekli ve diğer bazı meseleler,⁸⁶ Aşûrâ orucu,⁸⁷ cenazeyi defnetme sırasındaki bazı uygulamalar,⁸⁸ saçları boyamak⁸⁹ gibi hususlarda Yahudi ve Hıristiyanlara muhalefet etmeyi benimsemiş ve ashabına da böyle emretmiştir. Bununla birlikte müşrikler ve Ehl-i Kitap kıyaslaması söz konusu olduğunda Rasulullah'nın doğal olarak Ehl-i Kitap'ı tercih ettiği de bir hakikattir. Buhârî'de geçen ve İbn Abbas'tan nakledilen şu rivâyet de

83 Derveze, a.y.

84 Aydemir, *age.*, s. XIV.

85 Ebû Dâvûd, "Salât", Hadis no: 635, 652.

86 Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Thk: Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi, (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, tsz.), VII, 316.

87 İbn Hanbel, *Müsned*, II, 547.

88 Tirmizî, "Cenâiz", Hadis no: 7227.

89 İbn Hanbel, *Müsned*, VII, 107.

bu durumu izah etmektedir: “Rasulullah saçlarını [ortadan ayırmaksızın] sarkıttı. Müşrikler saçlarını ayırır, Ehl-i Kitap mensupları ise saçlarını salardı. Rasulullah, kendisine emir gelmeyen konularda Ehl-i Kitap’a uymaktan hoşlanırdı [bu yüzden saçlarını salıyordu]. Ama daha sonra saçlarını ayırmaya başladı.”⁹⁰

Diğer yandan elimizdeki rivâyetlerden hareketle Rasulullah’ın (sav) genel anlamda İsrailiyat karşısındaki tavrını ortaya koymaya çalıştığımızda onun hem İsrailiyat’ın verileriyle ilgilenilmesini yasakladığını hem de Yahudiler’den nakle izin verdiğini görüyoruz.

Zeyd b. Eslem’den nakledilen bir rivâyette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ehl-i Kitap’tan herhangi bir şey sormayın. Onlar kendileri sapmışken size doğru yolu gösteremezler. Ashabın “İsrailoğulları’ndan nakilde bulunalım mı?” şeklindeki bir soruya O, “nakledebilirsiniz, bunda bir sakınca yok” diye cevap vermiştir.”⁹¹

Bu rivâyetten anlaşıldığına göre Rasulullah, ashabın özellikle dinin hayata aksettirilmesi hususunda Ehl-i Kitap’tan (bu ifadeyle kastedilen çoğunlukla Yahudilerdir) herhangi bir şey sormasını istememektedir. Bu yasağı özellikle dinin hayata aksettirilmesi konusuna hasretmemizin sebebi, rivâyetin devamında yer alan “onlar kendileri sapmışken size doğru yolu gösteremezler” ifadesidir. Çünkü İslam Yahudi yahut genel olarak Ehl-i Kitap’ın dini anlamak, yorumlamak ve hayata aktarmak gibi konularda yanlışta olduklarını söyler. Yoksa insan hayatına taalluk eden bütün meselelerde onların yanlışta olduğu iddiasında değildir. Bu durumda “onlardan nakilde bulunabilirsiniz” şeklindeki izni de “onların size bir yol çizmesine, sizi yönlendirmesine ve size dini öğretmesine izin vermediğiniz müddetçe anlattıkları haberleri duyup aktarmanızda bir sakınca yoktur” şeklinde anlamamız mümkündür. Esasında bu durum Rasulullah’ın genel anlamda Ehl-i Kitâb’a muhalefet etmesinin de bir sonucu olmuş olur.

Başka bazı rivâyetlerde Rasulullah’ın ashaptan bazılarının başka din/kültürlere ait kitap yahut sahifeleri okumasına ya da getirip kendisine göstermelerine şiddetli tepki verdiğini görüyoruz. Mesela bir rivâyete göre Hz. Ömer birisinden duyup işittiği bir kitabın bazı bölümlerini kendisi için yazdırmış, sonra gelip Rasulullah’a okumak istemiş fakat O

90 Buhârî, “Menâkıb”, Hadis no: 3558.

91 Abdürrezzâk es-San’ânî, *el-Musannef*, VI, 110.

bu duruma çok kızmış ve -özetle- kendisinin ve getirdiği vahyin ashabına yeterli gelmesi gerektiğini, böyle şeylere tevessül etmelerinin yanlış olduğunu belirtmiştir.⁹²

Benzer bir rivâyeti Taberî (v. 310/922) de nakletmektedir. Taberî, “Kendilerine okunmakta olan Kitâb’ı sana indirmemiz onlara yetmemiş mi?” (29/Ankebût 51) âyeti Ehl-i Kitâb’a ait kitaplardan bazı bölümleri istinsah eden bir grup sahabi hakkında nazil olduğunu belirterek tabiûndan olan Yahyâ b. Ca’de’den şu rivâyeti nakleder: “Müslümanlardan bazıları, Yahudilerden duydukları birtakım sözleri yazdıkları kitap/sahifeleri Hz. Peygamber’e getirdiler. Hz. Peygamber bu sahifelere bir göz attı ve onları yere atarak, ‘bir topluluğun ahmaklık veya dalaleti için, peygamberlerinin getirmiş olduğundan yüz çevirip başka nebilerin kendi kavmine getirdiklerine rağbet etmeleri yeter’ buyurdu. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.”⁹³

Taberî’nin bahsettiği âyetin, bulunduğu bağlam itibariyle müşriklerle alakalı olmasından hareketle bu rivâyetin gerçeği yansıtmadığını söylememiz mümkündür. Çünkü âyetin öncesi ve sonrası Peygamber’den mucize isteyen ve bu konuda eleştirilen müşriklerden bahsetmektedir.

Anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber’in genel anlamda İsrailiyat’ı kesin bir biçimde yasakladığını söyleyen rivâyetler sınırlıdır. Bu durumda söz konusu yasağın Ehl-i Kitap kökenli bilgilerden tamamen uzak durulması anlamına gelmeyebileceğini; İslam’ın ortaya koymaya çalıştığı

92 Abdürrezzâk es-San’ânî, *el-Musannef*, VI, 112. Farklı bir rivâyette Hz. Ömer’in bir Yahudi’den Tevrat’ın bazı bölümlerini kendisi için yazdırdığı, sonra da gelip Rasulullah’a okumak istediği belirtilir. Aynı şekilde, Hz. Peygamber’in eşi Hz. Hafsa da Yusuf (as) kıssası hakkında bir kitap getirince Rasulullah yine kızmış ve “Nefsim elinde olana yemin ederim ki, şayet Yusuf gelse, ben burada olduğum halde beni bırakıp ona tabi olsanız yoldan çıkmış olursunuz” demiştir. Abdürrezzâk es-San’ânî, *el-Musannef*, VI, 113. İbn Abbas’ın da bir olay karşısında benzer bir tavır sergilediğinden bahsedilmektedir. Onun şöyle dediği de rivâyet edilmiştir: “Ey Müslümanlar! Allah’ın en son ve hiçbir beşeri unsurun karışmadığı vahyini ihtiva eden ve en son olarak Rasulullah’a indirilen kitabınız yanınızda olduğu ve Ehl-i Kitap’ın, Allah’ın âyetlerini değiştirip tahrif ettiğini, kitaplarını elleriyle yazdıklarını ve az bir parayla satmak için, ‘Bu Allah katındandır’ dediklerini Allah size haber verdiği halde nasıl olur da Ehl-i Kitap’a sorarsınız. Onlara bir şey sorma konusundaki bilgiler, sizi bundan menetmez mi? Allah’a yemin olsun ki onlardan hiçbir kimsenin size indirilen hakkında bir şey sorduklarını görmedik.” Buhârî, “İ’tisâm”, Hadis no: 7363; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, VI, 110.

93 Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi’u’l-Beyân fi Te’vîli’l-Kur’ân*, Thk: Ahmed Muhammed Şâkir, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1420/2000), XX, 53.

kimlikle çatışan yahut onu değiştirmeye/bozmaya sebep olacak bilgilerin aktarılıp benimsenmesinin yasaklandığını söylemek mümkündür. Diğer yandan bu yasağın özellikle Medine döneminin ilk yıllarında gündeme getirilmiş olma ihtimalinden bahsetmek de mümkündür. Çünkü Medine'ye göç eden Müslümanlar, yeni yeni oluşturulmaya başlanan Müslüman kimliğine tehdit oluşturabilecek bir unsur olarak karşılarında sadece Yahudileri buldular. Yahudiler köklü bir dini geleneğe ve kültüre sahip olan ve vahyin desteğini her zaman yanlarında bulan bir topluluktu. Sadece Medine'de birlikte yaşadıkları komşularını değil Mekke'dekileri de bilgi ve uygulama bakımından etkilemiş bir gruptu. Dolayısıyla Medine'ye göç eden Müslümanları Yahudiler'in etkisinden korumak için Rasulullah'ın bazı tedbirler aldığını düşünmek mümkündür. En genel şekliyle "Yahudiler'e muhalefet" olarak tanımlayacağımız bu tavrın aynı zamanda stratejik bir tavır olduğunu söylemek gerekir.

Yasaklayıcı tavrın yanında, Hz. Peygamber'in Yahudiler'den rivâyete izin verdiğine ve bunda bir sakınca görmediğine dair hadisler de vardır. Bunların en meşhuru Abdullah b. Amr b. Âs'tan nakledilen şu rivâyettir. Onun bildirdiğine göre Rasulullah, "Benden bir âyet bile olsa başkalarına ulaştırın. Benî İsrail'den de rivâyette bulunun. Bunun bir sakıncası yoktur. Ama kim bana bir yalan isnad ederse ateşteki yerine hazırlansın."⁹⁴ buyurmuştur.

Rasulullah'ın Ehl-i Kitab'a karşı nötr bir tavır takınılmasını emrettiği ve "ne tasdik edin ne de tekzip edin" buyurduğu rivâyetleri de esasında "izin" bağlamında okumak mümkündür. Çünkü bu rivâyetlerde herhangi bir bilgi aktarımı yasaklanmamakta ama aktarılanlar karşısındaki inanç tavrının nasıl olması gerektiği belirlenmektedir. Rasulullah'ın bu tavrını anlatan, Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiş bir hadis şöyledir: "Ehl-i Kitap, Tevrat'ı İbranice okuyor ve Müslümanlar için onu Arapça olarak açıklıyorlardı. Bunun üzerine Rasulullah, "Ehl-i Kitab'ı ne doğru kabul edin ne de yalan sayın. 'Allah'a ve bize indirilene iman ettik' deyin" buyurdu."⁹⁵

Başka bir rivâyette Ebû Nemle'den nakledildiğine göre o Rasulullah'la birlikte otururken zimmet ehlinde bir adam (Yahudi) gelip oradaki bir cenazeyi göstererek Rasulullah'a, "Ey Muhammed! Şu cenâze konuşur mu?" diye sormuştur. Rasulullah "Allah bilir" deyince Yahudi,

94 Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, VI, 109.

95 Buhârî, "Tefsîr", Hadis no: 4485; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, VI, 111.

“konuşur” diye cevap vermiştir. Ardından Rasulullah oradaki Müslümanlara şöyle buyurmuştur: “Ehl-i Kitap size bir şey anlattıklarında onları ne tasdik edin de tezkib edin. Biz Allah’a ve kitaplarına iman ettik deyin. Eğer söyledikleri bâtılsa tasdik etmemiş; yok eğer söyledikleri doğruysa yalan saymamış olursunuz.”⁹⁶

B- Hz. Peygamber’in İki Tavrının Uzlaştırılması

Hz. Peygamber’in İsrailiyat karşısındaki bu iki tavrı birbiriyle çelişir görüldüğünden, ulema bu çelişkiyi bertaraf etmek için çabalamıştır. Mesela Buhârî’nin şârihlerinden İbn Hacer (v. 852/1448) Ehl-i Kitap’a bir şey sorulmaması şeklindeki yasaklamayı, hakkında nas bulunmayan meselelerle sınırlandırır. Çünkü ona göre İslam kendine yeterlidir ve hakkında herhangi bir nas bulunmayan konularda Ehl-i Kitap’a sorup onların kitaplarından deliller bulmaya gerek yoktur. Ayrıca ona göre bu yasaklama, İslam’ın onayladığı bilgi ve hükümlerle, geçmiş ümmetler hakkındaki haberleri kapsamaz. Yine İbn Hacer’e göre, “Eğer sana indirdiğimiz şeyler hususunda şüphe içindeysen, senden önce kendilerine kitap indirilenlere sor” meâlindeki âyette⁹⁷ kendilerine sorulabileceklerden maksat “Ehl-i Kitap’ın iman etmiş olanları”dır. İman etmemiş olanlara bir şey sorulmamalıdır. Yine ona göre buradaki yasaklamanın inanç esasları ve Hz. Peygamber’in risaleti gibi konuları kapsadığı, bunların dışındakilerle ilgili olmadığını söylemek de mümkündür.⁹⁸

İbn Hacer’in bir başka değerlendirmesi de Hz. Peygamber’in Yahudiler’den rivâyet etmeyi yasaklamasıyla serbest bırakması arasında öncelik ve sonralık durumu olduğu şeklindedir. Yani Rasulullah önce ashabın İsrailiyât’la ilgilenmesini yasaklamış sonra serbest bırakmıştır. Dolayısıyla buradaki yasaklama Müslümanların fitneye düşüp kafalarının karışmasının mümkün olduğu, İslam ahkâmı ile dini esasların yerleşmesinden öncesine tekabül ederken; mahzurlu durum ortadan kalkınca, ibret almaya vesile olacağından, İsrailoğulları zamanında olmuş olayların anlatıldığı haberleri dinleyip nakletmeye izin verilmiştir.⁹⁹

Hz. Peygamber’den israiloğullarından haber nakletme konusunda

96 Abdürrezzâk es-San’ânî, *el-Musannef*, VI, 110.

97 10/Yûnus 94.

98 İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XIII, 334.

99 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VI, 498.

hem yasaklayan hem de cevaz veren hadisler arasında bir çelişki bulunmadığını savunanlar bulunmaktadır. Bunlara göre Ehl-i Kitap'tan olanlarla münasebet kuran Ebû Hureyre, İbn Abbas gibi sahabiler, duydukları şeyin doğru yahut yanlış olduğunu test edebilecek ölçü ve metotlara sahiptirler. Yahut gerektiğinde tevakkuf edebilirler. Bu gibi sahabiler Ehl-i Kitap'a inanç esasları ve ahkâma dair değil, daha ziyade geçmişte yaşanmış bazı olay ve haberlerin detayları hakkında sorular sorup onlardan nakilde bulunmuşlardır. Diğer yandan Hz. Peygamber'in yasağı, henüz İslam ahkâmının yerleşmediği, İslam'ın başlangıç yılları için geçerlidir ve sahabilerin inanç bakımından herhangi bir fitneye düşmelerini önlemeye matuftur. Bu durumda sahabiler gibi kriterlere sahip olmayanların bu türden haberleri nakletmeleri caiz olmaz. Ama haberleri tahlil yeteneği ve bilgisine sahip kimseler tıpkı sahabiler gibi bu haberleri nakledip kullanılabilir.¹⁰⁰

Bahsi geçen çelişkili durumu telif hususunda ulemanın söyledikleri arasında bize göre en tutarlı açıklama, yasaklama ve serbest bırakma arasında bir öncelik-sonralık olduğunun söylenmesidir. Bunun dışındakiler hem yasağın ham de iznin alanını -Hz. Peygamber veya bir başka sahabe kesin bir biçimde açıklamamışken- daraltacak cinstendir. Ayrıca yukarıda nakledilen "Eğer sana indirdiğimiz şeyler hususunda şüphe içindeysen, senden önce kendilerine kitap indirilenlere sor" meâlindeki âyetle ilgili olarak İbn Hacer'in yaptığı "sadece iman eden Ehl-i Kitap'a sorulabilir" şeklindeki yorum da daraltıcı bir yorumdur. Çünkü âyette tanıklığa çağrılan sadece onların iman edenleri değil genel olarak Ehl-i Kitap'tır (daha ziyade Yahudiler). Diğer yandan Zehebî'nin "doğruyu yanlıştan ayırabilecek olan ve olmayan kimseler" şeklindeki ayrımı da tartışmaya açıktır. Zira yukarıdaki rivâyetlerde gördüğümüz gibi Hz. Peygamber, Hz. Ömer'e de Yahudi kitaplarıyla ilgilendiği için kızmıştır. Herhalde Hz. Ömer, doğruyu yanlıştan ayırt etme hususunda Ebu Hureyre yahut İbn Abbas'tan daha aşağı bir seviyede değildir.

Anlaşılan o ki, Hz. Peygamber Müslümanların özellikle Medine'deki varlığını temellendirme aşamasındayken, İslam'ın Yahudiler karşısında kendi başına/bağımsız bir kimlik olarak algılanması için bir gayret içerisinde olmuştur. Bu gayreti Yahudiler'e muhalefet etmek şeklinde tezahür etmiştir. Rasulullah, ashabının bu ilk dönemlerde, kendilerinin esasen iç-

100 Zehebî, *age.*, s. 51-52.

ten içe düşmanları olan ve kitabi bir kültüre sahip Yahudiler'den etkilenmelerini, böylelikle hem kendi peygamberliğine hem de tesis edilen yeni dine sahih bir biçimde gereken itinayı göstermelerini temin maksadıyla Yahudi kültürü ile aralarına sağlam bir set çekmek istemiştir. Sonraki zamanlarda özellikle kıssalar gibi sahabenin de ilgisini çeken hususlarda genel olarak Ehl-i Kitap'tan özel olarak da Yahudiler'den nakilde bulunma, onların anlattıklarını dinleme ve bunları başkalarıyla paylaşma gibi durumlara Rasulullah'ın izin vermiş olması da aynı bağlamda değerlendirilebilir. Buna göre Hz. Peygamber Medine'de iyice yerleşik duruma geçip Mescid'i merkeze alarak İslam medeniyetinin temellerini yükselttikten sonra, Müslümanların kökleri zedelemeyecek şekilde öncekilerin gerek kitabi gerekse şifahi bilgilerine yakın durmalarında bir sakınca görmemiştir. Bu durumda denebilir ki Hz. Peygamber'in İsrailiyat'a bakışı stratejik olup teolojik değildir. Bunun en önemli kanıtı Rasulullah'ın bizzat kendisinin İsrailoğulları'na ait kıssaları ashabına anlatması ve onların da bunu ilgiyle dinlemesidir.

III. Sahabenin İsrailiyata Bakışını Belirleyen Faktörler

Yukarıda görüldüğü üzere esasen Hz. Peygamber'in bizzat uygulamasıyla başlamış olan İsrailî rivâyetleri nakletme uygulaması sahabe sırasında da devam ettirilmiştir. Sahabe sonrası dönemde coğrafi sınırların genişleyip İslam topraklarının yeni insanlarla –mühtedi olsun olmasın- karşılaşması ve buna bağlı olarak İsrailî rivâyetleri kontrol etmenin giderek güçleşmesi sebebiyle bu tür rivâyet ve haberlerin Müslümanlar arasında yaygınlaşması daha da artmış; tebeu't-tâbiîn döneminde en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Bu devirde yetişen bazı müfessir ve kıssacılar, Kur'ân'daki peygamberler ve geçmiş milletlerle ilgili mücmel hususları vuzuha kavuşturmak için Ehl-i Kitap'tan geniş çapta nakiller yapmışlardır. Devrin insanlarının İsrailî haberlere tepki göstermemesi, her söylenenin doğru farz edilmesi ve hatta teşvik görmesi, işi hararetlendirmiş ve bu iş giderek yayılmıştır.¹⁰¹

Esasen ilk dönem insanlarındaki İsrailiyâta olan bu meyil, sahabe-den itibaren İsrailiyâta karşı takınılan tavrı açıklar mahiyettedir: İlk dönemlerde bu tür haber ve rivâyetlere karşı ciddi bir muhalefet ortaya konmamış, bunların yayılması hususunda gayet geniş davranılmıştır. İslam'ın

101 Aydemir, *age.*, s. 68.

ilk yıllarında İsrailiyata karşı fazla bir muhalefetin olmaması ve hatta bu rivâyetlerin nakledilip kaynaklarda kullanılmasını, öncelikli olarak hem Hz. Peygamber'in bizzat uygulamalarıyla hem de "İsrailoğulları'ndan rivâyette bulunmanızda bir sakınca yoktur..." hadisinin varlığıyla açıklamamız mümkündür. Hz. Peygamber gerek gördüğü zamanlarda, içlerinde gayet ilginç konuların anlatıldığı ve çoğunlukla İsrailoğullarına ait olan kıssaları ahabına anlatmış ve onların bu kıssaları iyice belleyip sonrakilere aktarmalarını istemiştir.¹⁰² Diğer yandan Yahudiliğin -büyük oranda konjonktür gereği- İslam'ı onaylamış görünmesi sebebiyle İslam'a büyük bir tehdit oluşturmayacağı; ayrıca İslam'ın da Yahudiliği teolojik, hukuki ve ahlaki konularda aştığı şeklindeki özgüvenin varlığı da sahabenin İsrailî rivâyetlerle münasebetini belirlemiştir.¹⁰³

Sahabenin bu tür rivâyetleri alıp aktarmadaki rahatlığının bir sebebi de Kur'an'ın kimi âyetlerinde Ehl-i Kitab'ın referans gösterilmesi olabilir. Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim hem kendisinden önceki kitapların tasdik edicisi (musaddik) olduğunu söylemekte¹⁰⁴ hem de özellikle bazı Mekki sûrelerde "Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun!"¹⁰⁵ demek suretiyle Ehl-i Kitab'ı müşrikler karşısında Müslümanların lehine olmak üzere bir çeşit referans mercii olarak konumlandırmaktadır. Zikir ehline sormakla ilgili âyetlerde Kureyşlilerin melek peygamber istekleri karşısında Allah Teala böyle bir sünnetinin olmadığını, bunu daha önce defalarca kendilerine peygamber gönderilmiş Ehl-i Kitab'a sorarak da iyice öğrenebileceklerini ifade eder.¹⁰⁶ Buradan hareketle, Mekke dönemindeki şartlar da dikkate alındığında, Müslümanlarla Ehl-i Kitab arasında görece yakınlığın bulunduğu, hatta Ehl-i Kitab'a olumlu atıfların Müslümanlarda bir çeşit destek etkisi meydana getirdiğini söylemek mümkündür. Her ne kadar Medine döneminin ilerleyen zamanlarında Yahudilerle yaşanan gerginlikler ve Rasulullah'ın İslami kimliği tesis etmek maksatlı muhalif tavrı Müslüman-

102 Mesela Abdullah b. Ömer Hz. Peygamber'den duyduğu bu kıssalardan birisini anlatırken şöyle der: "Rasulullah'ın bir olay anlattığını işittim. Bunu bir veya iki defa -yedi defaya kadar saydı- işitmiş olsaydım (rivâyet etmezdim). Fakat onu çok defa işittim." Burada Rasulullah'ın anlattığı kıssa, İsrailoğullarından olup günaha batmış ve zina işlemekten çekinmeyen Kifl adında bir kişi ile ilgilidir. Bkz. Tirmizî, "Sifatü'l-Kiyâme", Hadis no: 2496.

103 Hıdır, *age.*, s. 31; Öztürk, *age.*, s. 191.

104 Mesela bkz. 2/Bakara 41, 91, 97; 3/Âl-i İmrân 3; 4/Nisa 47; 5/Mâide 46, 48.

105 16/Nahl 43; 21/Enbiyâ 7.

106 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XVII, 207; XVII, 413.

larda Ehl-i Kitab'a karşı genel bir soğukluk hali tesis etmiş olsa da onlar Yahudilerin şifahi kültürlerinde yahut kitaplarında yer alan bilgileri alıp aktarmaktan geri durmamışlardır.¹⁰⁷

Sahabenin tefsir ve sair konularda İsrailî haberlere meyilli olmasındaki belki de en önemli faktör, o dönem insanların bilgi/ilim konusuna bakış şekli ve Tanrı'yı, tarihi, dünyayı ve eşyayı algılama biçimidir. Bütün bu sayılan hususlarda günümüz modern insanından çok farklı bir algıya sahip ortaçağların insanları (Araplar, Yahudiler, Hristiyanlar vs.) bilgiyi vesikadan, laboratuvar ortamındaki deney ve gözlemden değil, semadan/nakilden tedarik etmekte ve genellikle işittiği şeyin doğruluğuna inanmaktadır.¹⁰⁸ Elde ettiği bilgi ve haberlere bu şekilde yaklaşan insanların, "akla aykırılık" kıstasları elbette daha gevşek olacak ve heybesini ne kadar doldurursa o kadar zenginleştiğini, bilgisinin arttığını ve mutlu olduğunu hissedecektir. Esasında İbn Haldûn'un tefsir kitaplarının içine bu kadar çok İsrailî rivâyetlerin girme sebebini açıklarken söyledikleri de bu durumu anlatmaktadır. İbn Haldûn rivâyet tefsirlerinin içinde her türden haberin bulunmasını izah ederken şöyle söylemektedir: "Bunun sebebi şudur: Araplar kitaptan ve ilimden anlamazlardı. Bedevilik ve ümmilik onların genel hali idi. Mükevvenâtın sebepleri, yaratılışın başlangıcı ve varlığın sırları gibi, insanların öğrenmeye meraklı oldukları şeylere ilgi duyduklarında bunları sadece kendilerinden önce vahiy almış Ehl-i Kitap'tan sorar ve bu konularda onlardan faydalanırlardı. Ehl-i Kitap ise ellerinde Tevrat bulunan Yahudilerle, bu gibi hususlarda onların dinlerine tabi olan Hristiyanlardı. Fakat o zaman, Araplar arasında yaşayan Yahudiler de onlar gibi bedeviydiler. Bu hususlarda Ehl-i Kitap'ın âlimlerinin bildiklerinden başka bir şey bilmezlerdi. Bunların çoğu da Yahudi dinine girmiş Himyerlilerdi. Bunlar Müslüman oldukları zaman, dikkat edilmesi gereken şer'i hükümlerle ilgili olmayan hususlarda, eskiden ne durumda idiyse yine öyle kaldılar. Bu hususlar yaratılışın başlangıcına dair haberlerle, fiten-melâhim ve benzeri şeylerden ibaretti. Bunlar Ka'bu'l-Ahbâr, Vehb b. Münebbih ve Abdullah b. Selâm gibi şahıslardı. İşte bu yüzden tefsir kitapları, fiten-melâhim gibi mevzularda İsrailî rivâyetlerle dolup taşı." ¹⁰⁹

107 Öztürk, *age.*, s. 191-192.

108 Öztürk, *age.*, s. 241.

109 İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahman b. Muhammed, *Târîhu İbn Haldûn*, Thk: Halîl Şehhâde, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1408/1988, I, 554-555.

Sonuç

Çerçevesi daha sonra çok genişletilmiş olsa da İsrailiyât, öncelikle Yahudilerden, genel anlamda ise Ehl-i Kitap adı verilen, İslam gelmeden önce vahye muhatap olmuş ve belli bir vahiy kültürüne sahip toplulukların şifahi yahut kitabi kaynaklarından İslam'a aktarılmış haber ve rivâyetler demektir. Yukarıda görüldüğü üzere bu aktarım öncelikle Hz. Peygamber tarafından yapılmıştır. Hz. Peygamber gerek gördüğü zamanlarda İsrailoğullarına ait olan kıssaları ashabına anlatmış ve onların da bu kıssaları sonrakilere aktarmalarını istemiştir. Rasulullah'ın bu kıssaları anlatmasının yanında, bize gelen haberlerde onun geçmiş kültürlerle dair kimi zaman detaylı bilgiler aktardığına da şahit olmaktayız. Hz. Peygamber'in bu bilgilere nasıl vakıf olduğu konusu bu hususların ele alındığı eserlerde genellikle üstü kapalı geçilmekte ve bu tür rivâyetler çoğunlukla sahih kabul edilen kaynaklarda yer aldığı için sadece "hadis" olarak değerlendirilmektedir. Fakat anlaşılan o ki Rasulullah bu bilgileri gerek Mekke, gerekse Medine döneminde karşılaşmış konuştuğu Ehl-i Kitap mensuplarından duymuş ve ashabına aktarmıştır. Rasulullah'ın anlattığı kıssalarda çeşitli olağanüstülükler ve ilginç bilgiler bulunsa da İslam'ın itikadi yapısını temelden sarsıcı şeylerin olmadığı açıktır.

Hz. Peygamber bir yandan bu kıssaları anlatırken bir yandan da özellikle Medine döneminde ashabın bu rivâyetlerle yakından ilgilenmesini yasaklamış görünmektedir. Birbiriyle çelişir gibi görünen bu durumu, yasaklama ve ciddi muhalefetin özellikle İslam'ın Medine'deki kimlik inşa sürecinin başlarına denk geldiğini söyleyerek aşmak mümkündür. Bu tavır esasen her türlü tehlikeye açık konumda bulunan çocuklara, daha sonra karşılaşmış ilgilendiklerinde üstesinden gelebilecekleri bazı şeyleri ilk başlarda yasaklamaya benzetmek yanlış olmasa gerektir.

Sonraki zamanlarda Hz. Peygamber, kendisine yalan söz atfetmek kaydıyla İsrailoğullarından haber nakletmeye izin vermiş; sahabe de hem bu iznin hem de yukarıda saydığımız muhtemel etkenlerin tesiriyle Ehl-i Kitap'ın haber ve rivâyetlerine ilgi duyarak özellikle Kur'ân'da mücmel bırakılan, Hz. Peygamber'in de genişçe izah etmediği hususları onlarla tamamlama yoluna gitmişlerdir.

Kaynakça

Âmâl Muhammed Abdurrahmân Rabî, *el-İsrâîliyyât fî Tefsîri't-Taberî*, (Kâhire: 1420/2005).

Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrailiyât*, (Ankara: 1979).

Bâsamed, Nûr bn. Muhammed, *Mevkıfu's-Sahâbe min Rivâyeti'l-İsrâîliyyât fî't-Tefsîr: Dirâse ve Tahlîl*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, (Mekke: 1428/2007).

Bozkurt, Nebi, "Ûc b. Unuk", *DİA*, (İstanbul: 2012), XLII, 34-35.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behrâm b. Abdüssamed, *Sünenü'd-Dârimî*, Thk: Nebîl Hâşim el-Gamrî, (Beyrut: 1434/2013).

Derzeve, Muhammed İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, (Kahire: 1383/1963).

Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed b. Süveylim, *el-İsrâîliyyât ve'l-Mevdû'ât fî Kütübi't-Tefsîr*, (Kâhire: 1987).

Erul, Bünyamin, "Hz. Peygamber'e Kur'an Dışında Vahiy Geldiğini ifade Eden Rivayetlerin Tahlil ve Tenkidi", *İslamiyat*, C. I, sy. 1, ss. 55-72.

Fayda, Mustafa, "Abdullah b. Selâm", *DİA*, (İstanbul: 1988), I, 134-135.

Hâkim, Ebû Abdullâh el-Hâkim Muhammed b. Abdullâh en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek 'ala's-Sahîhayn*, Thk: Mustafa Abdülkâdir Atâ, (Beyrut: 1411/1990).

Hatiboğlu, İbrahim; "el-Müstedrek", *DİA*, (İstanbul: 2006), XXXII, 133-134.

-----, "İsrâîliyyât", *DİA*, (İstanbul: 2001), XXIII, 195-199.

Hatiboğlu, M. Said, "Büyük Âlimler-Büyük Hatalar - Redd-i Şems Rivâyeti ve Bir Zihniyetin Tahlîli", *İslamiyat*, C. II, sy. 1, 1999, ss. 7-13.

Hıdır, Özcan, *Yahudi Kültürü ve Hadisler*, (İstanbul: 2010).

İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Thk: Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz, (Beyrut: 1415/1994).

-----, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (Beyrut: 1379/1959).

İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahman b. Muhammed,

Târîhu İbn Haldûn, Thk: Halîl Şehhâde, (Beyrut: 1408/1988).

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Me'âfirî, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, Thk: M. es-Sekâ-İ. el-Ebyârî-A. eş-Şelebî, (Kahire: 1375/1955).

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kuraşî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Thk: Ali Şîrî, (Beyrut: 1408/1988).

-----, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Thk: Sâmî b. Muhammed Selâme, (Beyrut: 1420/1999).

İbn Teymiyye, Takiyyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdü'l-Halîm, *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*, (Beyrut: 1490/1980).

Kuzudişli, Ali, "el-Kütüb'ten 'İsrailiyat'a Bir Kavramın Tarih İçindeki Yolculuğu", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, C. XVI, sy. 1, ss. 131-164.

Küçük, Mehmet, *Peygamber Efendimiz'den Kissalar*, (İzmir: 2010).

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, Thk: Dr. Mecdî Bâselûm, (Beyrut: 1426/2005).

Na'nâ'a, Remzî, *el-İsrâîliyyât ve Eseruha fî Kütübî't-Tefsîr*, (Dimaşk-Beyrut: 1390/1970).

Önkal, Ahmet, "Beytülmidrâs", *DİA*, (İstanbul: 1992), VI, 95.

Özkan, Halit, "Temîm ed-Dârî", *DİA*, (İstanbul: 2011), XL, 419-421.

Öztürk, Mustafa, *Tefsirin Halleri*, (Ankara: 2013).

Râzî, Ebu Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. Ömer Fahrüddin, *Mefâtîhu'l-Gayb*, (Beyrut: 1420/1999).

Soyalan, Mehmet Yaşar, *Vahiy Savunması*, (İstanbul: 2008).

Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, (Kâhire: 1394/1974).

Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Thk: Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî, (Kahire: tsz.).

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, Thk: Ahmed Muhammed Şâkir, (Beyrut: 1420/2000).